

A „FÖLD NÉPÉNEK” ÉLETE A NAGYKAPOSI JÁRÁSBAN MÁRIA TERÉZIA ÚRBÉRRENDEZÉSEKOR

TAKÁCS PÉTER–UDVARI ISTVÁN

Az Ung megyei *Nagykaposi járás* közigazgatási egységéhez sorolt települések száma időről időre változott. Végző szervezettségüket az 1870-es évek második felében nyerték el, hogy aztán a történelem végiggázoljon ezen az elrendezésen is. Előbb a trianoni békével elcsatolta Magyarországtól, de a II. világháború alatt néhány évre visszatért az anyaországhoz, majd a párizsi békével jelentős számú települést „átrendezett” a Szovjetunióba. Mostanság Szlovákiához és Ukrajnához tartoznak a volt járás falvai. Mindezek a változások egy évszázadnál rövidebb idő alatt zajlottak le, idézve a feudalizmus szeszélyeit, amikor egy-egy várúr, lovagjainak számától függően csatolt magához területeket, vagy veszített falvakat. Akkor sem kérdezték a „föld népet” akaratukról, szándékukról.

Ebben a dolgozatban mi nem foglalkozunk a történelemnek ilyenén szeszélyeivel. A nagyhatalmak és háborús győztesek, mint ahogyan a birodalmi bomlások országokat, népeket átrendező kiszámíthatatlansága is kívül áll a történész hatáskörén. Bíróknak csak győztesek és jogászok tolhatják „fel” magukat, ítéleteikkel – melyek a legritkább esetben igazságosak – mindig hatalmi érdeket szolgálnak. A történész nem ítélkezik. Megtörtént folyamatokat próbál értelmezni, magyarázni. Az emberi létezés legkülönbözőbb „lennyomataiból” igyekszik plasztikussá formálni annyit a letűnt valóságból, amennyit tanulmányozott forrásai és a kényszerű gazdasági, társadalmi, technológiai, technikai folyamatok, és a forrásokat vallató módszerei megengednek és lehetővé tesznek. Ezért a történész kényszerűen kötődik a kronológiához is. Amikor a „kaposi” járásról szólunk, kénytelenek vagyunk bevallani, hogy az általunk vizsgált *Nagykaposi járáson* az 1772-ben elkészült összeírásnak, a *Lexicon locorum*nak¹ a keretei között mozgunk. Ha kényszerűségből időben vissza is lépünk néhány évtizedet, s felvillantunk néhány adatot a későbbi századból, az csak azért történik, hogy jobban elképzelhessük a valóság kényszerét.

A forrás, amelyik e vázlat gerincét alkotja, a Mária Terézia-féle úrbérrendezéskor keletkezett iratanyag, az úrbérrendezés folyamata.² Témánk pedig a népélet. Pontosabban az úrbéres lakosság hétköznapjai. Nem járunk azonban messze a valóságtól, ha feltételezzük, hogy az úrbéres szolgálónépek eszközeihez hasonló szerszámokkal művelték a földet az egytelkes nemesek, a legkülönbözőbb jogállású és státuszú kontárok, kézmű-

1 Magyarország helységeinek 1773-ban készült hivatalos összeírása. (*Lexicon locorum Regni Hungariae populosorum Anno 1773 officiose confectum*). Bp., 1920. (A továbbiakban: *Lexicon locorum...*) 285–291.

2 A Mária Terézia-féle úrbérrendezés iratanyaga a *Magyar Országos Levéltár Helytartótanács Levéltára* állagában, az *Urbárialia* fondban található megye-, azon belül községsoros rendben. Az anyag ma már mikrofilmen tanulmányozható. *Ung megye úrbérrendezése* a 4291–4292-es filmtékercseken található. Ezeket a filmtékercseket tanulmányoztuk mi is. Mivel a *Nagykaposi járásból* megtalálható forrásokat is publikáljuk, ezt követően külön az anyagra nem, csak a községsoros forrásokra hivatkozunk, ha pontosan idéznünk a paraszti valóságokból, vagy az úrbéri tabella adataiból.

vesek és egyéb rendű lakosok. Presztízsből, jogszolgáltatásban, mentalitásban, öltözködésben, talán családi és egyéni célkitűzésben is szükségszerűen különböztek egymástól a rendiségnek ezen társadalmi tömbjei. Másak voltak a vágyaik, álmaik, de megélhetésük és munkájuk „kényszere” nem sokban különbözött. A lehetőségeik igen, de azért – kivéve a jobbágytartó földesurakat – az armalisták és egytelkes nemesek is kénytelenek voltak hódolni azoknak a kényszereknek, amelyeket a tájféldrajzi jellemzők határoztak meg számukra. A *Tisza*, a *Latorca*, az *Ung*, a *Laborc*, az általuk táplált mocsarak, a környék erdői, nádasai, rétjei és legelői, szántóföldjei hozzájuk sem voltak kedvesebbek, legfeljebb „több jussal”, de nem biztos, hogy „nagyobb szorgalommal” igyekeztek a kényszerek között a földi javakat megszerezni. A történelmi folyamatok arról árulkodnak, hogy éppen az egytelkes nemesek és armalisták hullottak ki leginkább a polgárosodás folyamán az idő rostáján, s megkapaszkodni a jogi egyenlőség és polgári tulajdon kényszerei között, nekik sokkal nehezebben sikerült, mint a telkes jobbágyoknak, kemény szorgalomra, sok-sok találékonyaságra ítélt zselléreknek. De most nem ez a témánk.

Mi a *Lexicon locorum...* készültekor egy közigazgatási egységbe tartozó 44 település lakóinak hétköznapi életét vallatjuk.

Forrásaink tanúsága szerint az itt „megvallatott” falvak a honfoglalás korában keletkeztek. Legalábbis a magyarság akkor vetette meg a lábát e tájon. Szabad honfoglalókként gyepű-vigyázók, őrk, nomád állattenyésztők, szabad harcosok lehettek, akik a Kárpátok délre hajló lankáit felváltó síkságon telepedtek meg állataikkal, ahol a *Tisza*, *Ung*, *Latorca* és *Laborc* folyók és mellékvizeik jóvoltából itatóvizet és jó legelőt találtak állataiknak. Házuk népét, az öregeket, ifjakat, nőket, gyerekeket – a magukkal hozott, vagy itt szerzett, esetleg a kalandozások során rabolt szolgálkát – téli szállásaikon földművelésre fogták, maguk pedig legeltettek vagy harcoltak. Őrizték a „gyepűt”, s azon a „kaput”, ami kereskedőknek, katonáknak, kalandoroknak, misszionáriusoknak, követeknek, üzenetvivőknek és hozóknak nyitott utat az északra elterülő hegyek völgyein keresztül a lengyel síkságokra. *Nagy-* és *Kiskapos* nevét „etimologizálja” így *Kiss Lajos*,³ s ezt valószínűsíti az *Eőri, Őri, Eör, Őr* helységnév épp úgy, mint *Tegenye* neve is, ha a „céhmester” helyett a „tizedes” elnevezést fogadjuk el szemantikailag először megjelenő értelmezésnek.⁴

A térség lakóinak magyarsághoz tartozását látszik igazolni az is, hogy a járás legtöbb településének személynévből keletkezett a neve, magyaros névadással. Megkérdőjelezheti állításunkat az a tény, hogy a 12. században már felbukkanó (1138) *Jenke* kivételével szinte valamennyi településnév a 13–14. században keletkezett oklevelekben fordul elő.⁵

Ennek a kései oklevélbe-kéredzkesedésnek is meglehettek azonban a társadalmi, történelmi okai. Távolság a központi hatalomtól, a „király-járások” útjától, a fontos kereskedelmi útvonalaktól, távolabb az egyházi, világi igazgatási, szervezési centrumoktól,

3 *Kiss Lajos*: Földrajzi nevek etimológiai szótára. IV. bővített kiadás, I–II. Bp. 1988. (A továbbiakban: *Kiss Lajos*, 1988.) Lásd még: *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Bp. 1890. I. k. 384–408. (A továbbiakban: *Csánki*); *Horváth János*: Ungmegye monographiája. Ungvár, 1872. (A továbbiakban: *Horváth*, 1872.); *Bodnár Lajos*: Latorca. Királyhelmece, 1995. (A továbbiakban: *Bodnár*: Latorca); *Bogoly János*: Betűkbe szedett régmúlt. Királyhelmece, 1994. (A továbbiakban: *Bogoly*, 1994.); *Bollik József–Dupka György*: Magyar lakta települések ezredéve Kárpátalján. Ungvár–Bp. 1993.

4 *Kiss Lajos*, 1988.

5 *Kiss Lajos*, 1988.; *Csánki*, 384–408.; *Bogoly*, 1994. 99–135.; *Frisnyák Sándor*: Magyarország történelmi földrajza. Bp. 1990. (A továbbiakban: *Frisnyák*, 1990.); *Frisnyák Sándor* (szerk.): A Kárpát-medence történelmi földrajza. Nyíregyháza, 1996.

később kezdődött meg a honfoglalás kori társadalmi struktúra bomlani, s jeles püspökségek, fontos apátságok sem települtek a tájra, s olyan pogánylázadások sem fosztottak meg nemzetségeket, családokat szerzett jogaiktól és „megszállt” földjeiktől, mint a *Dunántúlon* vagy *Békés-Csongrád* megyékben. Éltek itt a honfoglalók a maguk rendje szerint. Szükséges szolgálók velük jöttek, vagy magukkal hozták őket a kalandozó hadjáratokból, s bizonyára északról, északkeletről is „húzódtak be” a földművelésre, halászatra, legeltetésre alkalmas tájra szolgálók, akiket inkább a nehezebb munkát igénylő szántás-vetésre fogtak uraik, semmint a pásztorzkodásnál hasznosították volna őket.

A 13. századig, de később sem alakultak itt nagy uradalmak, nem épültek jeles várak, nem jöttek létre közigazgatási, hadászati és vallási központok. A honfoglalók lezármazottai „szerzett joron” usuálták, majd „bírták” a földeket. Státuszuk, rendi tagozódásuk változhatott. Emelkedhettek, süllyedhettek a ranglétrán és a rendi szisztéma keretei között. Nemessé válhattak, jobbágygá süllyedhettek, bizonyára sokan el is vándoroltak e térségből, máshol próbálván szerencsét, de a megtelepedők folytonosan meglakták, bírták és használták a földet. Az előbb nemessé, majd familiáriszá, aztán újra szabad köznemessé „változott” felmenői a honfoglalóknak bizonyára gyakran „váltottak” ispánt, szolgabíró, tartományurat, s bizonyára folyton gyarapítani szándékoztak úri- és úrbéres szolgálónépeiket, de egyfajta patriarchális közösséggé formálódás is jellemezte őket. A demográfiai jellemzők, majd az ősiség törvénye és szokása szerinti örökösödés azonban bizonyára nagyobb kényszerrel nehezedett rájuk, mint az államhatalom. A tájfeldrajzi kényszer is inkább befolyásolta életmódjukat, mint a távoli *Európában* zajló technikai és technológiai folyamatok. A folyók, áradásos patakok nevelte nádasok, erdők, mocsarak és az emberi találékonyság alighanem eléggé biztonságos védelmet nyújtott számukra, hogy tatár- és törökjárásokat átvészellenek, s egy-egy középkori járvány bizonyára gyakrabban „megtizedelte őket”, mint a hadjáratok és paraszti zenebonák.⁶ Feltételezhető – az eddig feltárt források nyomán is –, hogy folytonos volt itt a magyarság jelenléte a honfoglalástól máig, s a trianoni, majd párizsi béke, és azok következményei többet „pusztítottak itt a magyarságban”, mint a korábbi évszázadok hadi eseményei együttvéve.

Az említett okokra vezethető vissza, hogy a Mária Terézia-féle úrbérrendezés annyi szokásjog szerint szolgáló egésztelkes jobbágyot, oly sok egy-két telket birtokló nemest, annyi curiális települést talált e térségben, s alig-alig olyan magyabirtokost, aki a falvak sorát birtokolta volna.

A paraszti vallomásokból évszázadok óta változatlan természetföldrajzi állapot rajzolódik ki, főleg művelhető apró határrészekből, rétekből, közösen usuált legelőkből, a földesurakkal együttesen használt erdőkből, melyekben a folyók árterületére jellemző vegyes erdő integet felénk a múltból, puhafákkal – nyárral, nyírral, gyertyánnal – tarkított, makkot is termő mocsári tölgyekkel.

Nád is, gyékény is van bőven, s mocsár is, árterület is, halászóhelyek is. A föld inkább agyagos, kötött talajú, négy és hat ökörral művelhető.⁷ A nehéz munkával kikényszerített szorgalmat „honorálják” a földesurak azzal, hogy még a 18. század utolsó harmadában is inkább „munkát”, robotot követelnek – azt viszont bőven – szolgálónépeiktől, semmint terményt vagy pénzt. A kereskedelem és a fogyasztó réteg hiányára

6 *Frisnyák*, 1990.; *Maksay Ferenc* (szerk.): Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. I–II. k. Bp. 1990. (A továbbiakban: *Maksay*, 1990.) II. k. 837–855.

7 A járás 34 községéből fennmaradt vallomások szerint egyedül *Ptuxa* lakói művelhették földjeiket 2 ökörral. Mindenütt másutt legalább négyet kellett az eke elé fogni.

enged következtetni az is, hogy itt, a síkságba hajló hegy lábánál, a *Nagykaposi járásban* az 1770-es évekig *seholy nem kezdődött el a határreguláció*, a birtokrendezés, de feltűnően sok helyen van állandó használatú földje a jobbágyoknak, apró tagokban, darabokban elszórva, ugyanakkor egész-, ritkább esetben féltelkenyi nagyságban. Szántóikhoz – a curiális falvakat kivéve – állandóan használt rét tartozik, s viszonylag bőséges, a földesurakkal közös legelő. Ez az archaizmus azonban a jobbágynépeség család-szerkezetére is kihathatott. Jelenleg még feltáratlanok e térségből mind a népeség-összeírások, mind az első népszámlálás adatai, de a robotoltatási szokásokból ítélve, nagycsaládi – három generációs együttélés – szerkezetben élhettek a lakosok, vagy a jobbágyoknak is szegődtenük kellett „cselédeknek”, akik mind a jobbágygazdaságban, mind a földesúri robotban szorgoskodtak. Avagy a „cimboraságnak”, a legalább két jobbágycsalád szoros együttműködésének kellett oly mértékűnek lenni, ami feloldotta az egész telek igényelte igaerő és munka, valamint a heti 2–3 napos, két jármolható barmmal végzett robot-igény konfliktusát.

Másik természetföldrajzi jellemzője a tájnak, a kertekkel „dúsított” határok. A zöldséges-, káposztás- és gyümölcsöskertek mellett minden falu határában megtalálhatók a kenderföldek, s itt-ott már az úrbérrendezés előtt a kukoricáskertek.⁸

Roppantul sok munka, folytonos szorgoskodás, ugyanakkor paraszti jómód is jellemezte a Nagykaposi járás úrbéreseinek életét, hétköznapijait. Ahol sertésről ejtenek szót, 10–20–30 darabjával emlegetik, s bizonyára nem dicsekvésből. Szarvasmarha is 6–8–10 kellett legyen egy-egy gazdának. Kívánván a szántás legalább 4 ökröt, a robot hetenként 2–3 nap kettőt, egy-egy egésztelkes gazdának 4–6 ökre kellett legyen, s hozzá fejőstehén, a szaporulat biztosítására, tinó-binó, növendék marha, borjú, üsző... Szóval fukarul élve a „dicsérettel”, a *Nagykaposi járás* jobbágy-gazdáit nem minősíthetjük szegénynek. Nagy belső telkeiken bizonyára hemzsegett az aprójószág: csirke, tyúk, kacs, kappan, liba, kacsa.

A határban a szántók és rétek körül gázos, bokros területek, erdős ligetek díszlegtek, kedvezvén a méhészeknek, komlót gyűjtőknek, a vad gyümölcsöt szedőknek, ecetet készítőknak. Természetesen a határnak ezen használaton kívüli részeit ekkor még szabadon usuálták az emberek. Gyűjtöttek itt mogyorót, málnát, szedret, gombát, gyógynövényeket, egyebet, ami felhasználható volt a háztartásban, kelendő volt a piacon, vagy el lehetett adni a *Hegyalján* a szőlőtermelő gazdáknak. Ilyen helyeken vághattak szabadon vesszőt a lakosok, vagy gyékényt, amikből kosarat, kasokat, szakajtókat fontak, lábtörlőket, tojástartókat és egyebeket. Ha gazdaggá nem is tette a járás egyetlen családját sem a gyűjtögetésnek, háziiparnak a *Nagykaposi járásban* elérhető haszna, jól kiegészítette az egyéb munkával megszerezhető javakat, s megfelelő szorgalom mellett lehetővé tette a szűkös megélhetést. A háziipari tevékenység szinte mindenki által gyakorolt formája volt a kenderfeldolgozás, ami a tavaszi vetéstől a vászon megszövéséig, szinte egész évre munkát adott, főleg az asszonyoknak, korban férjhezmenésre „érő” lányoknak. Kenderből természetesen kötelet is vertek, ezt már inkább erre specializálódott férfiak, semmint asszonyok, lányok. A férfiak dolga volt a fa faragása is. A *Nagykaposi járás* települései közül ugyan mindössze kettőben említik, hogy „famívekkel” saját használatukra és piacozási célból foglalatostkodnak, de alighanem a valóságot hozzuk képzelet-közelségbe, ha feltételezzük, hogy szekérrudat, vendégoldalt, szekéralkatrészeket, szánt, tézslát, lócat, padot, asztalt, dikókat, egyéb használati eszköz-

⁸ Két falu lakóinak kukoricatermésükből is kilencedet kellett adniuk. Azt pedig több helyen is vallják, hogy Ungvár határában kukorica alá történő szántással és kukoricakapálással kereshetnek pénzt.

zöket maguknak faragtak a parasztek. Kik durvábban, kik finomabban munkálva meg a fát. Maguk „eszkábálhatták össze” házaik, istállóik szerkezetét is, maguk nagyolhatták fejszével, szekercével, baltával a gerendákat, folyókat, szarufákat, áthidalókat stb. is.

A folyókon, patakokon „emlegetett” fölöttébb sok malom között bizonyára nem mindenik lisztelő volt. Akadt néhány fűrészmalom is, ahol ki-ki fűrészeltethetett magának deszkát pénzért, vagy a malomba vitt fa meghatározott hányadáért, még inkább terményért, állatért, élelemért. Feltételezhető, hogy azokban a falvakban, ahol a portákon vagy a faluban lévő kutakról tesznek említést, mint alkalmas jószágító helyekről, a gazdák maguk fűrészelték tölgyfákból készítették a „kút-bödönt”, s maguk fabrikálhatták a gémet, kútostort is, mint ahogyan a vízmeréshez szükséges vödöröket, itatásra szolgáló vályúkat is.

A vázlsruerűen felvillantott természetföldrajzi adottságok tarkasága ellenére, a *Nagykaposi járás* falvainak lakói elsősorban a szántó-vető foglalkozást tekintették legfontosabb megélhetési forrásuknak. A szántóföldek a községek többségének a határában szétszórva, 1-2-3-4 pozsonyi mérő vetőmag befogadására alkalmas darabokban „hevertek” tagosítatlanul. Feltételezhető, hogy nemcsak a jobbágyok által használt szántók, hanem a földesúri majorsághoz tartozók is. Ennek több oka lehetett. Egyrészt a régi-régi ősök irtással hódíthattak maguknak szántóföldet, s ezek az irtások idővel a jobbágytelek tartozékaivá, appertinentiává váltak. Másik oka ennek a szörtságnak a földek fekvésében, árvíz, belvíz által veszélyeztetett határrészekben keresendő. Összefüggésben lehet ez a határrészek minőségének eltérő voltával is. Savanyúbb, szikesebb talajok váltakozhattak löszösebb, porhanyósabb részekkel, s a széljárás, a jégverés, a talaj menti fagyok, téli kifagyások, nyári szárazságok, aszályok másként-másként érinthettek egy-egy dűlőt, határrészt. Ez is belejátszott a jobbágytelkek „darabosságába”. Hasonlóan a széna minősége, milyensége, fajtája okozhatta, hogy a rétek is apró darabocskákban hevertek szétszórva.

Ezzel a „szórt appertinentia”-rendszerrel együtt jártak a viszonylag nagy beltelkek. Kettő-három, de előfordult négy pozsonyi mérő nagyságú beltelkek is. A házhoz tartozó teleknek a „porta” részén épültek meg a házak, kamrák, ólak, színek, itt csépelte – nyomtatással – búzáját, kétszeres életét, rozsát a gazda, s a téli takarmány is ide került. Természetesen a nagy telek helyt adott a „belső kerteknek”, ahol megtermett a petrezselyem, káposzta, hagyma, egyéb zöldségféle, s e kertekben voltak a gyümölcsfák: alma, körte, szilva, meggy, cseresznye, dió, eper stb. Alig akadt gazda, akinek a „kaposi” járásban ne lett volna néhány tucat gyümölcsfája. Számosan szép hasznot hozó gyümölcsöst „usuáltak”.

A természetföldrajzi adottságok, együtt a társadalmi meghatározottsággal, a demográfiai jellemzőkkel, kényszerűen rányomták hatásukat a lakosság mindennapjaira. Ezek a kényszerek és évszakok váltakozásának ritmusában újították meg minden évben a lakosságra telepedő monotóniát. A földesúri kényszert minduntalan átlengte a paraszti és falusi lét patriarchális derűje, a munka létezéssel és évszakokkal visszatérő ritmusa. Nem volt könnyű a megélhetésért folytatott küzdelem a Nagykaposi járásban. A természet könnyörtelensége mellett birkózni volt szükséges a földesúri akaratokkal, olykor szélységekkel. Az emberi szabad akarat és a jobbágyi kiszolgáltatottság konfliktusaival, a rendiségnek az egész életmódot átható avultságával, az adó alatti rétegek tengetésének karitatív parancsával, a felebaráti könyörületességgel, és a nemesi presztízs ekkorra avulttá váló kihívásaival. Részt kellett vállalni a vármegyei terhekből, az országos adókból, és a *Nagykaposi járásban* ki kellett szolgálni számolatlan robotnapokkal a földesurakat.

Az állami adókról és katonatartási, szállítási terhekről nem kérdezték az úrbéreseket a „rendező biztosok”, ezért erről nem is esik szó a vallomásokban. Viszonylag keveset szólnak az úrbéresek a királyi dézsmáról, vagy egyházi tizedről is.

A *Lexicon locorum...* adatai szerint a járáshoz 44 település tartozott. Ezek közül mi 34-nek ismerjük az úrbérrendezéskor „kivett” paraszti vallomásait. A hiányzó tíz község⁹ lakói feltételezhetően hasonló jellemzőket soroltak fel mind határaikról, hasznairól és szolgáltatásaikról. Sem a földrajzi környezet, sem a földesúri hatalom nem variálhatta olyan dominanciával a 10 hiányzó település lakóinak életét, hogy a pontosan követhető paraszti vallomások ne rajzolják ki a lappangó vagy megsemmisült vallomások háttérében meghúzódó paraszti létet.

Első helyen azt kell kiemelnünk, hogy bár a határok még reguláztalanok, a művelés és biztos tulajdonlás alá nem tartozó határrészekben, gazos, bokros területeken szabadon „zsákmányolhattak”, gyűjtögethettek a lakosok. A járás népességének fő megélhetési forrása az igaerőt és annak utánpótlását is biztosító állattartás mellett is a szántó-vető foglalkozás, a paraszti gazdálkodás.

A számba vehető 34 településen – a táblázatunk tanúsága szerint is¹⁰ – dominál a két nyomásos határhasználat. A 34 település lakói közül egyedül *Ptruxa* úrbéresei vallják, hogy határukban „csak egy mezeje vagyon. Abban az mely kevés földjei vannak, két ökörrrel lehet szántani”.¹¹ Az „állandóul” bírt földek 2-3-5 darabban találhatóak a határban, és évenként 1–2–3–4–10 pozsonyi mérő magot vehetnek el a gazdák. Az úrbérrendezés során 1/4 és 1/2 telkesnek bizonyuló gazdák 4–5–6–7–10–11–16, évenként kétszer is megkaszálnak a rétet usuálnak, és – ha az árvíz nem rontja a határt – legelőjük is van „mindenféle marhájoknak elegendő”.

Erdejük is bőven van a *ptruxaiaknak*. Nemcsak épület- és tűzifa telik ki belőle, de „amidőn az erdőn megterem” a makk, az „uraság engedelmeiből minden fizetés nélkül” makkoltathatnak. Fát is hordanak a „Hegyaljára épültre, tűzre”, mint ahogyan „szőlőkarókat... és csónakokat is pénzért”, mert határukban hajózható folyóvizek vannak. A falu határát átszelő *Latorca* nemcsak hajózásra, halfogásra is „hasznos”. Nem csoda hát, ha *Ptruxa* lakói a trágyázásra szoruló szántókkal csak annyit bíbelődnek, amennyi feltétlen szükséges a kenyérnek való megtermeléséhez, s inkább állattartásból, famívek készítéséből, állatok neveléséből és eladásából, halak hasznosításából „pénzelnek”. Terményeikből sem tizedet, sem kilencedet nem adnak sem a papságnak vagy kincstárnak. A kevés szántó-, több rét- és szabad erdőhasználat ellenértékét robotban szolgálják meg földesuraiknak, Csathó Jánosnéknak, Riczkó Istvánnak. Kettejük úrbéresei, amíg az aratás tart mindennap, szénakaszáláskor három-négy hétig szolgálnak egyvégtében gyalog, s ezenkívül minden harmadik hetet a földesúrnak dolgozzák. Ormos Miklós tavasszal is, ősszel is egy-egy hónapnyi robotot követelt szolgálonépeitől. Áffra László egy egész telkes jobbágya és 3 házas zsellére évi 40 forintért váltotta meg robot-szolgáltatását. Gróf Bégányi András, özvegy Horváth Józsefné, özvegy Karner Györgyné és Eötvös Mihály rendszertelenül, ha a szükség hozta, akkor robotoltatta jobbágyait és zsellereit. Egyikük jobbágyai sem panaszkodtak különösebben a robotterhekre.

Ptruxa lakói – még ilyen terhek és szolgáltatások mellett is – kivételes helyzetben voltak. Dohányt, zöldséget, káposztát, gyümölcsöt termő kertjeik, tizedtől és kilencedtől

9 Az alábbi településeknek hiányzik a vallomása: *Bező, Csepely, Jenke, Karcsva, Alsónémeti, Felsőnémeti, Nyárad, Palló, Tasolya, Zahár*.

10 Lásd az 1. sz. táblázatot.

11 Lásd *Ptruxa* úrbérrendezési iratanyagát.

mentes szántók, pénzjáradék és ajándék nélküli „létük” elviselhető volt. Ha igazán szorgoskodtak volna, sőt szállíthattak volna *Ungvárról*; a *Hegyalján, Királyhelmece*n, *Ungvárt* szőlőnapszámot vállalhattak volna. Egyiket sem gyakorolták, mert vallomásuk szerint „pénzért sőt nem szoktak hordani”, legfeljebb a maguk és állataik szükségére. A három közeli szőlőhegyre „dolgozni pénzért nem szoktak járni”. A szabad korcsmáltatás, az ingyen halászat, a szabad sertéstartás, a jó legelők és kétszer is kaszálható rétek, a szabad faizás, a faművek készítése és árulása kevésbé fárasztó munkák voltak, mint a szőlőkapálás vagy sófuvarozás. Az ungvári vásárok és a hegyaljai mezővárosok pedig nemcsak „felvették” termékeiket, nemcsak esetlegesen „cserélték pénzre”, hanem igényelték is kínálataikat. Akár a szőlőkarókat, akár a csónakokat, egyéb faműveket, akár a kötöző sást, még inkább a dohányt. A kaszáláskor és aratáskor teljesítendő robotot pedig a család bármelyik tagja helyett elvégezte egy-egy cseléd, napszamos, vagy a három generációs nagycsalád valamelyik férfitagja. A *ptruxai* örökös jobbágyok – vallomásaik tanúsága szerint – patriarchális békében éltek határuk adottságaival, a szomszéd térségek lakóival, s talán még földesuraikkal is. Legfeljebb az fogta vissza szorgalmukat, hogy jogfosztottak voltak, nem gyarapíthatták ingatlan javakkal magukat, családjukat. Mindennapi megélhetésükért nem kellett magukat megszakítaniuk. Örökös jobbágyi státuszukon, a rendi kötelekeken pedig reménytelennek ítélték a lazítást, s még uraik sem zsarnokoskodtak felettük elviselhetetlen mértékben.

Nehezebb, és a *ptruxai* jobbágyoknál is kiszámíthatatlanabb volt a jelenük és jövőjük azoknak a zsellércsaládoknak, akik a járás curiális falvaiban éltek. A *Nagykaposi járásban* feltűnően sok volt a nemesi település. Curialis falunak minősült *Kerész, Mátyóc, Mogyorós, Mokcsa, Pinkóc, Kisszelmenc, Tegenye, Vajkóc* és *Veskóc*.¹² A fennmaradt 34 vallomás szerint 9 település. Természetesen ezekben a falvakban sem állandó jobbágyházahelyek, sem azokhoz tartozó appertinentiák – szántók, rétek – nincsenek, sem puszta telkek nem találhatóak. Kerészen 4 házas zsellér, Mátyócon 9 házas zsellér és 2 szabad bérlő, Mogyoróson 6 házas zsellér, Mokcsán 4 házas zsellér, Pinkócon 11 házas zsellér, Kisszelmencen 7 házas zsellér, Tegenyén 3 házas zsellér és 6 házatlan zsellér, Vajkócon 2 jobbágy és 2 házas zsellér, Veskócon 5 házas zsellér, 3 telket bérlő szabad és 3 vett telken lakó ember irattatott össze. Állandó szántójuk egyiküknek sem volt. Vagy „az uraságtól kikértek magoknak” 2-3-4 pozsonyi mérő alá való szántót évenként, vagy a „földesúr tetszéséből kaptak” néhány pozsonyi mérő alá való földet, de ez évenként változott, és a földesúr mindenkori kegyétől függött. Ugyanígy kapták a rétet is. Évenként jelölték ki nekik. Érthető hát, ha a puszta létezésüket is körbelengte a bizonytalanság. Pedig robotolniuk – amiért az uraság befogadta őket – fölöttébb sokat kellett. *Kerész* úrbérései „amidőn hajtatnak és tőlük kitelhetik”, gyalog robotolnak. Kilencedet nem adnak ugyan termésükből, s a tized helyett is csak „kereszténypénzt” fizetnek, de évenként egy-egy zsákot és egy-egy tyúkot adtak ajándékba uraiknak. Mátyóc lakói sem adtak kilencedet. Királydézsmát sem, de az évenként átengedett 4-6 pozsonyi mérő vetőmagot befogadó föld használatáért „télen-nyáron heti 3 napot” robo-

12 A felsorolt települések szolgálonépei egyhangúlag vallják, hogy náluk nem épült ki a telekrendszer. A kis- és középnemesek saját kúriájuk, beltelkük területéből „engedtek át” számukra lakóhely építésére „beltelket”, de ezekhez nem tartozik appertinentia. Ezért „osztanak” évenként a szolgálonépek használatára a földesurak, közbirtokosságok változó számú és területű szántót, fűnyeresre alkalmas kaszálót. A jobbágyi földbirtoklás és földhasználatra: *Varga János: A jobbágyi földbirtoklás típusai és problémái 1767–1849. Bp. 1967.* (A továbbiakban: *Varga János, 1967.*) Lásd még: *Varga János: Jobbágyrendszer a magyarországi feudáliszmus kései századaiban, 1556–1767. Bp. 1969.* (A továbbiakban: *Varga János, 1969.*)

toltak, egy pár csirkét adtak uraiknak, és a földesúr kenderéből is fontak családonként 2–3 font fonalat.

A mogyorósiak imígyen vallottak: „Szokott rendi szolgálatjok nincsen, hanem csak amidőn parancsoltatik, és tőlük kitelhetik, némelykor minden második héten, némelykor minden harmadik héten két-három napot... gyalogszerben szoktak... szolgálni”.¹³ Más szolgálatot, adózást vagy ajándékot nem adtak uraiknak. Kilencedet sem. Mindezt az uraság évenként 7–9 pozsonyi mérő vetés alá való földet adott nekik használatra, mindig más-más helyen.

Mokcsa földesurai 6–7 pozsonyi mérő szántót és 4–5 kaszáló rétet adtak alattvalóiknak, amiért egy-egy tyúkot és egy-egy zsákot kívántak ajándékba, és „télben-nyárban minden héten három napot szoktak szolgálni, hol gyalog, hol pedig marhával”.¹⁴

„Nagylelkűbbek” voltak *Pinkóc* urai. Évenként 6–10–12 pozsonyi mérő mag alá legendő földet mértek, de azért a zselléreknek „amikor parancsolták, mindenkor” szolgálniuk kellett gyalog vagy két marhával. Ajándékot is elvártak tőlük: egy-egy tyúkot, lehetőleg karácsony táján.

Kisszelmencen 7 zsellér kapott a földesuraktól 10–18 pozsonyi mérő vetőmag alá való földet, évenkénti osztásban, amiért alaposan meg kellett dolgozniuk. Nyiczky Ferencné „a nyári hónapokban egyvégtében két hónapig” úrdolgoztatta zselléreit, s kettejüktől egy szekeret kért jármolható barmokkal ez időre. Csathó József zsellérei „Szent János naptól minden nap” robotoltak, télen pedig „minden második héten gyalog szolgálatot” tettek. A Tomsics uraké aratáskor és szénakaszálásakor mindennap az úrnak dolgoztak, azt követően pedig „amikor szükséges” volt, akkor „hajtottak”.¹⁵ Ez bizony nehéz szolgálat volt, még akkor is, ha a szántóföld mellé 6–8 kaszás rétet is kaptak használatra a zsellérek.

Tegenye 3 házas zsellére és 6 alzellére „télben-nyárban”, hol ökörrrel, hol gyalog, „minden hétben három nap” robotolt, s ezért „mért nekik az uraság ... három-négy pozsonyi mérő” alá való földet,¹⁶ s két-három kaszás rétet. Ajándékot és kilencedet tőlük sem követeltek.

Vajkócon négy úrbéres háztartás volt. Három kaszás kétszer kaszálható rétet kaptak, s két-három pozsonyi mérő földet évenkénti használatra. *Mokcsai Pál* ezért télben-nyárban „minden második héten” szolgálatot követelt. A többi földesúr rendszer nélkül kívánta a robotot. Minden földesúr megkívánta azonban, hogy az úri kenderből „két-három font fonalat” fonjanak a jobbágyok. *Veskóc* 10 úrbéres háztartása rendszertelenül, „amikor hajtának, szolgálnak gyalogszerben, hol második, hol harmadik héten egy-két napot”.¹⁷ Mással nem tartoztak, s ezért használhattak „három négy darabka” földet, összesen 4–6 pozsonyi mérő kapacitású.

A kilenc curiális helység közül *három nyomásban* használták a határt *Mogyoróson*, *Mokcsán* és *Tegenyén*. A többi hat helységben 2 forduló (nyomásos) határhasználat volt szokásban. A szántás mind a kilenc településen négy ökröt kívánt. A zsellérek – *Pinkóc* és *Vajkóc* kivételével – azt is vallották, hogy 5–6 évenként, esetleg 6–7 évenként, máshol gyakrabban is trágyázni szokták földjeiket, kivált búza alá. Nehéz azonban így utólag elképzelni, hogy évenkénti földosztás mellett ezt miként oldották meg. Feltételezhető ugyanis, hogy földesuraik nem az előző évben vagy éppen a frissen trágyázott

13 *Mogyorós* úrbérrendezési iratanyaga.

14 *Mokcsa* úrbérrendezési iratanyaga.

15 *Kisszelmenc* úrbérrendezési iratanyaga.

16 *Tegenye* úrbérrendezési iratanyaga.

17 *Veskóc* úrbérrendezési iratanyaga.

földeket mérték ki úrbéresnek minősített zselléreknek. Alighanem fektetéses trágyázásról lehetett szó, aminek lényege, hogy az éppen ugaron hagyott szántókon deleltették és éjszakáztatták a gulyákat, csordákat, kondákat, esetleg juhokat, ahol tartottak juhot. Így természetesen juthattak olyan 3–4–6–10–18 pozsonyi mérő vetőmagot befogadó szántók évenkénti osztással is a zselléreknek, amelyek minőségét fektetéses trágyázással feljavították. Ennek azonban előfeltétele kellett legyen a közös legelőhasználat, s az a gyakorlat, hogy a földesúr és zsellér tulajdonában, illetve a falu bármilyen rendű és rangú lakosának tulajdonában lévő állatok közös csordában, nyájban, kondában legeljenek. Az ugyanis még a jobbágyvilágban is elképzelhetetlen, hogy a zsellérek istállóikból, karámjaikból, aklaikból olyan földre hordják ki a trágyát – nem éppen könnyű munkával –, amelyiket aztán uraik vetnének be, talán éppen az ő robot-kötelezettségük által szántatva. A gazdálkodásban és határhasználatban megnyilvánuló patriarchális szokásokról lehet itt szó, ami a haszonelvűségnek még a csíráit sem hordja magában. A kilenc curiális helység úrbéres és nem úrbéres lakosainak fő terménye a búza és a rozs. Kétszerest (búza és rozs keverékét) vetettek Mogyoróson, Mokcsán, Tegenyén és Vajkócon. Árpát természetettek Mátyócon. Arról, hogy búza, rozs vagy másféle vetemény alá hányszor szántották meg a földet, nem vallottak a zsellérek. Az évenkénti osztás mellett aligha volt lehetőség többszöri szántásra. Bizonyára csak ugaroltak és vetés alá szántottak, s elmaradt a keverő szántás. Ez utóbbihoz ugyanis tudniuk kellett volna időben, hogy hol vethetnek akár tavaszit, akár őszi. A vallomásokból egyébként az sejthető, hogy fő terményük az őszi kalászos volt. Árpáról csak Mátyócon tesznek említést. Zabról sehol, s a curiális helységek kukoricaföldekről sem szólnak. Elképzelhető azonban, hogy itt-ott köles alá adtak földet az urak, de erről sem történik említés sehol. Kendert azonban minden curiális helységben termeltek, s kenderföldjeik a curiális helységek zselléreinek is voltak. Ezt a maguk hasznára dolgozták fel, de több településen „megsarcolták” ezt is a helybéli nemesek. *Kerész* és *Mokcsa* úrbéresei évenként egy-egy zsákot adtak a kenderföldök használatá fejében, amíg *Mátyóc* úrbéresei 2–3 font fonalat fontak a földesurak kenderéből. *Kisszelmenc* zsellérei négy font fonalat, *Vajkóc* úrbéresei négy font fonalat kellett fonjanak a földesúr kenderéből.

Itt-ott ajándékot is követeltek a curiális helységek szolgálónépeitől. „Karácsony tyúkját” adtak *Kerészen* (egy-egy tyúkot háztartásonként), *Mátyócon* (egy pár csirkét háztartásonként), *Mokcsán* (egy-egy tyúkot), *Pinkócon* (egy-egy tyúkot).

A legjobb szándékkal sem mondhatjuk, hogy nem voltak súlyosak a terhek, amit néhány pozsonyi mérő alá való föld és néhány kaszáló rét használati jogáért követeltek a curiális helységek nemesei, földesurai szolgáló népeiktől. Majdnem emberfelettiek és még évszázadok múltán is vérforralóak a megkövetelt szolgáltatások. Nem véletlen, hogy viszonylag kevés úrbéres vállalta fel ezeket a szolgáltatásokat. Többnyire csak örökös jogállásúak, akik legalább 32 éve viselték megszokásból, kényszerből, s az isteni elrendelés mélyen a lélekben gyökerező indítékaiból ezeket a jövőtlenséget és reménytelenséget hordozó állapotokat. Mogyorós, Mokcsa, Pinkóc, Kisszelmenc, Tegenye és Vajkóc zsellérei valamennyien örökösök zselléreknek vallják magukat. Számukra nem volt menekvés, legfeljebb a szökés vagy a „telekből való kihalás”. *Kerészen*, *Mátyócon* és *Veskócon* szabad menetelű zsellérek is éltek, s voltak olyan úrbéresek, akik „pénzen vett porciócskát bírtak”. Ez utóbbiak bizonyára nem robotoltak, vagy legalábbis nem annyit, mint az örökös jogállású zsellérek. Ők legfeljebb a pénzen vett telkeiken felüli juttatásokért tartoztak szolgáltatásokkal. Arról viszont már nem szólnak a vallomások, hogy az ő szolgálatuk miként alakult.

Azt már láttuk, hogy ezen curiális településeken alacsony az úrbéres háztartások száma. Pusztá telek természetesen ezekben a falvakban nem volt, mert azokat bármikor használatba vehették a nemesek, mint kizárólagos tulajdonukat. Nem voltak ugyanis kötelezve arra, hogy jobbágyokat, zselléreket telepítsenek telkeikre. Ha tették, önszántukból. Inkább az ingyen munkaerő biztosítása okán, semmint a központi hatalom adóalapot védő kényszerítése folytán.

Megtapasztalván végzetes robotterheiket, kendert és „karácsony tyúkja” ajándékaikat, joggal merül föl a kérdés, hogy miért vállalták ezt a keserű „igát” az úrbéres lakosok. A válasz egyik „ága” – kényszerűségből, megszokásból, jobb megélhetés híján – természetszerűleg adódik a feudalizmus természetrajzából. A másik ágon azonban mégis kell keresnünk azokat a létfeltételeket, amelyek megőrizték – immár legalább 32 éve – ezeket az állapotokat. Erre pedig az úrbéres közösségek haszonvételeiben lelhetjük meg a magyarázatot. A haszonvételek egyik döntő mozzanata, hogy a földek viszonylag jó minőségűek voltak. Kevés trágyázással, itt-ott trágyázás nélkül is megtermették a tiszta búzát is. Hasonlóan jók a rétek is, többnyire kétszer kaszálhatók, s a rétek füvei marhahizlálásra is alkalmasak voltak. Többnyire legelőekben sem szűkölködtek, s az osztatlan, reguláztalan határban közösen legeltethették marháikat, kondáikat a falvak nemeseinek jószágaival. Közösen usuálták az erdőket, a szántás-vetéssel, szénakaszálással nem hasznosítható területeket, a bokros, gazos, erdős, ligetes részeket, ahol gyűjtögetésre, vad gyümölcsök, gombák szedésére, méhészkedésre, gyógyfüvek, kötözösás, vessző, nád, sás vágására volt lehetőségük. Mentessültek a kilenced adás kötelezettségétől, s a kerésziéken kívül – ahol kereszténypénzt fizettek – a tized adás kötelezettségétől is. Talán mindezeknél fontosabb, hogy cenzust, telekbért sem kellett fizetniük a curiális helységek lakóinak. Még ennél is erősebb lehetett az a megtartó erő, hogy curiális helységekre a legritkábban „telepítettek” katonaságot, s így elkerülhették a katonatartás- és szállítás, a „forspontozás” kényszerét. Valószínű az is, hogy ezekben a helységeken a legritkábban, vagy sohasem jelentek meg a „katona-fogdosók”, a toborzók. Fiaik, fiatal férfiak megmenekülhettek a katonaállítás csábításától és kényszerétől. Fontos ok lehetett az is, hogy e helységeken a zsellérek belső telke 1 pozsonyi mérőnyi nagyságú volt, tehát 600 négyszögölnyi, amelyeken gyümölcsfák voltak, s zöldség, káposzta, egyéb vetemény bőven termelt, s ezeket a közeli Hegyalján vagy az Ungvárott tartani szokott heti piacokon és országos vásárokon könnyen pénzzé teheték. Lehetőségük lett volna a királyhelmecei, a hegyaljai és az ungvári szőlőkben pénzkereseti lehetőséget biztosító szőlőmunkákra, az ungvári vagy tárkányi sóházakban sófuvarozásra. Ez utóbbi két pénzszerzési lehetőséggel azonban nem nagyon éltek. Vagy mert a megterhelő robot miatt erre amúgy sem nyílt lehetőségük, vagy mert állattartásból, a kertek hasznából, a szabad halászatból, a közösen usuált határrészek „zsákmányaiból” könnyebb munkával jutottak pénzhez. Csak feltételezzük, mert erről a vallomásokban nem esik szó, hogy a mocsaras részekben jelentősebb sertéstartás divatozott, amire mind a királyhelmecei, mind az ungvári vásárokon nagy kereslet volt.

Az említett szempontok részben a vallomásokból hámozhatók ki, részben a táj- és természetföldrajzi adottságok és kényszerek magyarázzák szükségüket, mert másként majdnem elképzelhetetlen, hogy ilyen lappangó haszonvételek nélkül képesek lettek volna életüket tengetni.

Kerész különös haszonvétele volt a marhahizlálásra alkalmas széna, a házaknál lévő hasznot hajtó kert, a hajózható folyóvíz, a Tisza és Latorca közelsége, a „csikászó s halászó vizek”.

Mátyóc lakói – az úrbéresek is – hizlalásra alkalmas szénát kaszáltak. Legelőjük bőséges volt az év egészében. Zöldségeskertjeiket is szívesen emlegették. Alighanem ezekből és a marhatartásból pénzelték.

Mogyorós helység marhatartásáról volt híres, s belső kertjeikben a zöldség mellett megtermett a gyümölcs is. Szabadok voltak a „halászó és csikászó vizek” használatában is.

Mokcsán jó széna, bő legelő, szabad erdőhasználat, ingyen makkoltatás, a belső telken termő gyümölcs, a határban szedhető komló, a határukban apró hajókkal járható patak, s a Tisza és Latorca közelsége, a szabad használatú „csikászó és halászó vizek” tartották meg az úrbéreseket.

Pinkócon a jó rétek, a bőséges legelő, a kertben termő gyümölcs és zöldség, valamint a szabad halászó vizek vigasztalták a lakosokat.

Kisszelmencen vigasztalódtak a szolgálatokért jó rétekkel, bő legelővel, szabad erdőhasználattal, gyümölcsös- és zöldségeskertekkel, a szomszédban lévő hajózható folyók kínálta lehetőségekkel.

Tegenyén gyümölcsös- és zöldségeskertek voltak a belső telkeken. A határban nádas tó, szabad használatra.

Vajkócon trágyázás nélkül is termett a búza, s jó rétek és bő legelők voltak. Gyümölcs és zöldség a belső kertekben termett. Komlót a határban szedhettek.

Veskóc volt a legszegényebb. Két nyomásban használt mezejükön a búza csak trágyázás után termett meg. Szűk volt a rétjük, a legelőjük is, s a kertjük is csak kevés zöldséget termett. Erdejük sem volt. Viszont egyedül vallották a curiális helységek úrbéresei közül, hogy Ungvárott és Tárkányban só fuvarozásával „pénzt kereshetnek”. Az ma még rejtély, hogy a robot mellett erre hogyan jutott idejük s erejük.

Íme a curiális helységek sorsa, gondja, lehetősége, öröme és szomorúsága, ahogyan 1772-ben – az úrbérrendezéskor – maguk a curiális helységek zsellérei látták, vallották. Mielőtt áttérnénk a jobbágyfalvak népének életére, szolgáltatásaikra és haszonvételeikre, az áttekinthetőség okán két táblázatot közlünk. Az egyik a szántás-vevés alapvető jellemzőit, s a termelt javakat tekinti át abban a 34 községben, amelyiknek a vallomása fennmaradt (1. sz. táblázat). A másik a rét-, legelő- és erdőhasználat jellemzőit fogja össze (2. sz. táblázat), utalva az úrbéres lakosok legfontosabb megélhetési forrásaira, haszonvételeire és a határhasználati módokra. Általuk plasztikusabb kép rajzolható meg az úrbéres lakosok hétköznapi életéről.

Szántóföldi művelés a nagykaposi járásban¹⁸

Település	Nyomá- sok sz.	Termények				Hány ökör- rel szánt	Hány- szor szánt	Trá- gyázni szok- tak	Ken- der	Megjegyzés
		búza	két- sze- res	rozs	egyéb					
1. Bajánháza	2	+	+	+		?		+	árvíz réten	
2. Bátfá	2	+	+	+		4	3	+		
3. Bés	3	+	+	+		4		+	árvíz réten	
4. Botfalva	2	+	+	+	egyéb is	4		+		
5. Bozos	2	+	+	+	egyéb is	4		+		
6. Budaháza	2	+	+	+		4	3			
7. Csicsér	3	+	+	+		4		+	vad gyümölcs	
8. Darma	2	+	+	+	egyéb is	4		+		
9. Dobóruszka	2	+	+	+		4				
10. Ór	2	+	+	+	mindent	4		+	szabad pálinka	
11. Gálócs	2	+	+	+		4				
12. Iske	3	+	+	+		4		+		
13. Nagykapos	2	+	+	+		4				
14. Kiskapos	2	+	+	+		4				
15. Kelecsény	2	+	+	+		4				
16. Kerész	2	+	+	+		4		+	földesúr mér földet curiális évi osztás	
17. Mátyóc	2	+		+	árpa	4		+		
18. Mocsár	2	+	+	+		4-6				
19. Mogyorós	3	+	+	+		4		+		
20. Mokcsa	3	+	+	+		4		+	évi osztás	
21. Palágy	2	+	+	+		4				
22. Palágy- komoróc	2	+	+	+		4	3			
23. Pálóc	3	+	+	+		?		+		
24. Pinkóc	2	+	+	+		4				
25. Ptruxa	1	+	+	+	árpa	2		+	évi osztás	
26. Sislóc	2	+	mindent			?		+		
27. Kisszelmenc	2	+		+		4		6-7. évben	szűk a szántó curiális szántón, réten árvíz	
28. Nagy- szelmenc	2	+		+	mindent	4				
29. Tarnóc	2	+		+	egyéb	4		ritkán	+	
30. Tegénye	3	+	+	+		4		5-6. év	+	
31. Vaján	3	+		+		4		búza alá	+	
32. Vajkóc	2	+	+	+					+	
33. Veskóc	2	+		+		4		búza alá	+	
34. Viszoka	2	+	+	+					+	

18 A táblázat anyagát az úrbérrendező biztosok 9 kérdőpontjára adott jobbágy- és szellérvallomások szövege alapján állítottuk össze. Döntően a 4. kérdésben megválaszolt „határbéli haszonvételek” alapján.

Rét-, legelő- és erdőhasználat a nagykaposi járásban¹⁹

Település	Legelő	Hányszor kaszálják a rétet	Fa		Makk	Megjegyzés
			tűzre	épületre		
1. Bajánháza	elég	2	+	+	+	
2. Bátfá	elég	néha 2	kevés	-	-	
3. Bés	elég	1	+	+	pénzért	
4. Botfalva	szűk	néha 2	kevés	-	-	fuvaroznak
5. Bozos	nincs	1	-	-	-	
6. Budaháza	szűk	nincs	kevés	-	-	
7. Csicsér	elég	néha 2	+	+	+	
8. Darma	jó	nincs	nincs	uraságtól	-	
9. Dobóruszka	aratás után	néha 2	nincs	nincs	nincs	
10. Őr	elég	2	nincs	nincs	nincs	
11. Gálócs	bérelnek is	néha 2	kevés	nincs	+	
12. Iske	aratás után	1	kevés	kevés	+	
13. Nagykapos	elég	néha 2	elég	kevés	pénzért	
14. Kiskapos	elég	néha 2	elég	kevés	pénzért	
15. Kelecsény	bérelnek is	1	elég	elég	+	
16. Kerész	elég	néha 2	elég	nincs	-	
17. Mátyóc	elég	2	kevés	nincs	nincs	
18. Moccsár	aratás után	1	elég	elég	pénzért	
19. Mogyorós	aratás után	2	kevés	nincs	-	
20. Mokcsa	elég	néha 2	elég	engedelellemmel	+	
21. Palágy	elég	1	kevés	kevés	1 hónapig	
22. Palágykomoróc	kevés	1	vén fák		+	
23. Pálóc	elég	2	elég	elég	+	
24. Pinkóc	elég	2	nincs	nincs	nincs	
25. Ptruxa	elég	1	bőven	bőven	van	
26. Sislóc	elég	néha 2	elég	engedelellemmel	-	
27. Kisszelmenc	elég	néha 2	+	+	kevés	árvíz a réten
28. Nagyszelmenc	elég	néha 2	+	+	elég	
29. Tarnóc	szűk	1	nincs	nincs	nincs	
30. Tegegye	nincs	kevés 1	nincs	nincs	nincs	curiális helység
31. Vaján	elég	néha 2	+	+	elég	árvíz a réten
32. Vajkóc	elég	néha 2	nincs	nincs	nincs	árvíz a réten
33. Veskóc	kevés	kevés 1	nincs	nincs	nincs	
34. Viszoka	elég	néha 2	elég	elég	van	árvíz

19 Ez a táblázat is a „haszonvételek” és „károk” felsorolásának „tömörítésével” készült.

Az „egy mezejű” *Ptruxa* és a már bemutatott 9 *curialis helysége*n kívül fennmaradt még 24 jobbágytelepülés vallomása. A 24 település alapjellemezője, hogy egyiknek sincs sem urbárium, sem *contractus* szerint nem szolgálnak. Mindenütt „emlékezetük előtti időktől”, „régí szokás szerint”, „bevett szokás szerint” robotolnak,²⁰ s pénzjáradékot – Nagykapost kivéve – sehol nem fizetnek uraiknak. Ugyancsak meghatározó jellemzőnek tekinthetjük, hogy e 24 községben még magasabb az örökös jobbágyok aránya, mint a *curialis helysége*kben. Néhány szabad menetelű jobbágy csak *Nagy- és Kiskapos, Kelecsény és Viszoka* községben élt.

A 24 községből 5 településen – *Bés, Csicsér, Iske, Pálóc és Vaján* – művelik három nyomásban a határt a lakók, a többi 19-ben csak két nyomásos határhasználati formát gyakorolnak. A szántóföldek csak négy marhával voltak szánthatóak, bár *Mocsár* lakói arra panaszkodtak, hogy a négy ökör is kevés az eke elé. Ők többnyire hat ökörrrel szántottak. A földek minőségére nem panaszkodtak ugyan a lakosok, de több helyen említették, hogy trágyázniuk is kell szántóikat, mert másként keveset terem, avagy a búzát nem termi meg.

A trágyázás szükségességét említették *Bés, Botfalva, Bozos, Csicsér, Darma, Ór, Iske, Pálóc, Sislóc, Tarnóc, Vaján* úrbérései. Alighanem e településeken is „fektetéssel”, az állatok deletetésével, a szántókon történő éjszakáztatásával trágyáztak, bár e falvak többségében úgy vallottak a lakosok, hogy földjeiket „állandóra bírják”, tehát nem divatozott az évenkénti újraosztás. Így hát módjuk volt a fejős tehének alatt, a telető marhák, vagy otthon éjszakázó ígás barmok trágyáját ki is hordani a földekre.

Búzát és rozst az úrbéres falvak mindegyikében termeltek. Trágyázni azonban többnyire búza alá trágyáztak. Számos községben vetettek „kétszerest” vagy „abajdóc életet”, a búza és rozs keverékét. Kétszerest rendszeresen termeltek *Bajánházán, Bátfán, Bésen, Botfalván, Bozozon, Csicseren, Dobóruszván, Gálócson, Kelecsényben, Mocsárban, Palágyon, Palágykomorócon, Pálócon és Viszokán*. Árpát és zabot is termeltek néhol, sőt egy-két helyen kukoricát is, de ezekről csak úgy szólnak, mint amely terményféléből kötelesek kiadni a kilencedet. Kilenced adására viszont kevés helyen kényszerítették az urak úrbéres alattvalóikat. Inkább robotot követeltek a hagyományos úrbéres falvakban is, de azt fölöttébb nagy mennyiségben.

Szántó-vető foglalkozásuk jellemzőiről annyit tudunk még, hogy *Bátfán, Budaházán és Palágykomorócon* vetés alá háromszor szántottak a lakosok. Ugaroltak, keverő szántást végeztek, majd vetés alá frissen szántottak.

Kendert szinte mindenütt termeltek, mert fontosnak találták, hogy haszonvételeik között megemlítsék a kenderáztatók létét, még akkor is, ha saját határukban nem volt kenderáztatásra alkalmas víz. Ilyenkor a szomszédos határokon áztatták a kendert. Szolgáltatásaik között is rendszeresen szerepelt a zsák adásának kötelezettsége, vagy a földesúr kenderéből kötelezően font 1–2–3 darab, vagy „font” fonal.

A szántó-vető foglalatosság elengedhetetlen feltétele volt az igaerő. Sorra vallják a lakosok, hogy ökörrrel szántanak, tehát lovat keveset tartottak, vagy csak olyan gazdák, akik szántó-vető foglalatosságuk mellett fuvaroztak is. Ezért fordulhatott elő, hogy tavaszi kalászosaik között a legritkábban említették a zabot. Ökörből viszont, ha egyedül akart boldogulni az úrbéres háztartás, legalább négyre, ha nem hatra volt szükség.

20 Az I–II–III. kérdésre adott válaszokban fogalmazódnak meg e jellemzők. Jellemző egyébként, hogy a járás 34 településének iratanyagához mindössze 2 záloglevelet csatoltak mellékleként az úrbérendező biztosok. A „*Contractus*”- és „urbárium”-nélkülség elsődleges oka, hogy sem az úrbérendezéskor, sem azt megelőzően nem voltak a térségben uradalmak, kincstári birtokok, és az egyházi szervezetek sem birtokoltak olyan mennyiségű szolgálonépet, hogy érdemes lett volna külön adminisztrációs költségekkel terhelni a bevételeket.

Számos községben azért volt szükség a hat ökor tartására, mert kettővel szinte folyton robotolniuk kellett. Négy pedig maguknak volt szükséges, különösen akkor, ha egész telket usuált egy-egy jobbágygazda.

Az ígás barmokhoz tartásultak a fejős- és meddő tehenek, a tinó-binók, üszők, növendék marhák, borjak, mért időnként pótolni kellett a kiüregedett jármos barmokat is.

Ezért hát szükség volt jó és sok szénát termő rétekre, bőséges legelőkre. Míg a szántóföld szűkösségére – a curiális falvakat kivéve – alig-alig panaszkodtak, legfeljebb az árvizek vagy belvizek okozta károkat emlegették fájdalmasan, addig a rétek szűkös voltára, a legelő kevésségére gyakran terelődött a szó az úrbérrendezés során is. Legelőt, rétet olykor pénzért, vagy munkáért kellett bérelniük. A rét és legelő szűkössége dominánsan meghatározta az állattartást is. Lévén az úrbéresek jobbágyok, az igaerő utánpótlásáról mindenképpen gondoskodniuk kellett, ami korlátolt állattartás esetén az eladható jószágok számát csökkentette. A viszonylag nagyszámú jószág tartásával függött össze, hogy réteiket – ahol erre mód volt – többnyire kétszer kaszálták. Ha ezt nem cselekedték, annak vagy az árvíz kései elvonulása, vagy az aratás előtti legelő szűkössége volt az oka. Kora tavasszal megjáratták a marhákkal a réteket, s csak a tarló-szabadulás előtt „fogták tilalom alá”. Máshol éppen fordítva, az első szénakaszálás és „feltakarás után” hajtották a rétre a lábas jószágokat, részben trágyázás okán is. Ilyenkor a következő év tavaszán selymesebb, jobb, marha hizlalására alkalmasabb szénát kaszálhattak.

A szántóföldek, mint a rétek is, a legtöbb helyen apró darabokban, szerte a határban szétszórva voltak, s mint már említettük, ennek ellenére, a legtöbb faluban „állandóra bírták” a jobbágygazdák is. Ez azonban nem jelentette a határok regulációjának megtörténtét. A regulálatlan, rendezetlen határ velejárója volt, hogy a szántással és szé-nanyeréssel nem hasznosított gazon, műveletlen területeket szabadon élhették a jobbágy- és szellérrendű, sőt egyéb, adó alá nem vetett népelemek is.²¹

A fentebb közölt 1. és 2. számú táblázatunk falusoros bontásban részletezi a földművelés és az állattartás feltételrendszerét és módozatait. Ehhez az adatsorhoz kapcsolódik az erdőhasználat. Azt már ugyanis Mária Terézia és királyi tanácsa is tudták, hogy a falusi lakosok „energia- és eszközszükséglete” legalább annyira fontos tényezője megélhetésüknek, mint a földművelés és az állattartás. Ezért minden esetben rákérdeztek a tűzi- és épületfa-szerzés lehetőségére, esetleg ennek pótlási módozataira.²² Ung megyében, így a *Nagykaposi járásban* sem volt hiány fából, de az erdők nem egyenlően oszlottak meg a települések között. Egyben az úrbérrendezés során a központi hatalom szerette volna megvédeni az erdőket.²³ Ennek pedig oka az volt, hogy a 18. század viszonylag békés évtizedei nagyarányú beköltözést és belső migrációt eredményeztek. A tudatos és spontán telepítés, a jobbágy- és nemesi vándorlás, a belső migráció lakosokkal telítette a fátlan Alföldet. Meggyorsult az ország „újjaépítése”.²⁴ A megszaporodott

21 *Wellmann Imre*: A magyar mezőgazdaság a XVIII. században. Bp. 1979. 67–127. (A továbbiakban: *Wellmann*, 1979.); *Takács Péter*: Az úrbéresek vallomása Szabolcsban 1772. Bp. 1991. (A továbbiakban: *Takács*, 1991.) 31–57.; *Varga János*, 1967.; *Varga János*, 1969.

22 *Wellmann Imre*: A parasztság sorsa Pest megyében kétszáz évvel ezelőtt tulajdon vallomásainak tükrében. Bp. 1967.; *Takács*, 1991.; *Takács Péter–Udvari István*: A Zemplén megyei parasztok vallomása a Mária Terézia-féle úrbérrendezéskor. Periférián Könyvek 1–2., Nyíregyháza, 1995–1996.; *Takács Péter*: A dadai járás parasztjainak vallomása 1772., Nyíregyháza. 1987.; *Takács Péter*: A kisvárdai járás parasztjainak vallomásai 1772-ből. Kisvárdai, 1988.; *Uő.* A Dél-Nyírség és a Hortobágy-melléke parasztjainak vallomása 1772-ből. Nyíregyháza, 1988.

23 *Tagányi Károly* (szerk.): Magyar Erdészeti Oklevéltár, I–III. Bp. 1896.; *Kolossváry Szabolcsné*: A magyar erdőgazdaság történelmi fejlődése. In: Az erdőgazdálkodás története Magyarországon. Bp. 1975.

24 *Pápai Béla*: Magyarország népe a feudalizmus megerősödése és bomlása idején (1711–1867). In: Magyarország történelmi demográfiája. (szerk.): *Kovacsics József* Bp. 1963.

lakosság építési kedve minden korábbinál jobban felfokozta az igényt a fa iránt. Másrészt megnövekedett az igény a termőföld iránt is, amit sok helyen erdőirtással elégtettek ki. Nemesek és parasztok nagy kedvvel irtották az erdőt. Az irtásföldeket az úrbéresek is jobban kedvelték, mint a telki appertinentiát, mert az irtás, míg a telekhez nem kapcsolták, szabad advásvétel tárgya volt, s vidékenként hosszabb-rövidebb ideig adómentességet élvezett.²⁵

Mindezek együtt nagyarányú erdőpusztítást eredményeztek. Ez volt a kényszerítő ok, amiért védelem alá kellett helyezni az erdőket. *Mária Terézia* és tanácsadói úgy vélelmezték, hogy a nemesség felügyelete alatt az erdők nagyobb biztonságban lesznek. Ezért szerte az országban nemesi ellenőrzés alá helyezték az erdőket, s felhatalmazták őket, mint tulajdonosokat, hogy ellenőrizzék az úrbéresek és úri szolgálónépek faizási gyakorlatát. Ez a rendelkezés kiadása során nem jelentett még nagyobb konfliktust, de a későbbiekben oda vezetett, hogy a falvak lakóit kitiltották az erdőkből, s először csak földesúri engedellyel élhettek épület- és tűzifaigényüket kielégítő faizási jogokkal, majd egyre több helyen ezt pénzért kellett megváltani. Az úriszéki pörök megszaporodása bizonyítja ezt.

Az általunk vizsgált időben a *Nagykaposi járásban* mindennek még alig van nyoma. A falvak népe régi szokás szerint, egyfajta patriarchális kapcsolatrendszerben élte az erdőket, „húzta” azok hasznát, már ahol volt erdő. Számos helyen még a makkoltatás is ingyen történt, s együtt makkoltak a nemesek és úrbéresek sertései. Tűzi- és épületfát is szabadon vághattak, legfeljebb a földesúrnak kellett bejelenteni ebbéli igényüket. Voltak települések, amelyek lakói szőlőkarókat hasogattak, csónakokat készítettek, egyéb „famíveket gyártottak”, s azokkal szabadon kereskedhettek a Hegyalján.²⁶

A valóság azonban az erdőhasználat terén tarkább, mint a szántó-vető foglalkozás vagy az állattartás szférájában. Először is a faizási jog gyakorlásának alapfeltétele az erdő léte. Erdő viszont nem mindenütt volt. Amint 2. számú táblázatunk is mutatja, *Bátfán* csak „kevés” tűzifával élhettek a lakosok, mint ahogyan *Botfalván* és *Budaházán* is. Hasonló a helyzet *Gálócson*, *Mátyócon* és *Mogyoróson* is. Egyáltalán nem volt erdeje, ezért faizási lehetősége sem *Bozos*, *Dobóruszka*, *Őr*, *Pinkóc*, *Tarnóc*, *Tegenye*, *Vajkóc* és *Veskóc* lakóinak. Elégedettek voltak a szabad erdőhasználattal *Bajánházán*, *Bésén*, *Kelecsényben*, *Mocsáron*, *Pálócon*, *Ptruxán* és *Viszokán*.

Kevésnek bizonyult az épületfa, vagy csak földesúri engedellyel vághattak és hordhattak épületfát *Darma*, *Iske*, *Nagykapos*, *Kiskapos*, *Mokcsa*, *Palágy* és *Sislóc* lakói. Külön is érdemes idéznünk *Palágykomoróc* lakóinak vallomását. Az ő határukban volt erdő, de eszközeik elégteleneknek bizonyultak azok kitermelésére. „Erdejek vagyon magoknak – mondották az úrbéri kérdezőbiztosok kíváncsiskodására – vastag és vén fákból álló”. E vastag, vén fák nem engedelmességek szerszámaiknak, ezért sem tűzre, sem épületre nem tudták hasznosítani. Mindezekért – folytatták vallomásukat: „Ezen helységbelieknek épületre való fajok erdejekben nincsen jó, hitvány lévén az erdő, tűzifával is szomszéd határban lévő erdőről segítik magokat munka tételért vagy pénz fizetésért”.²⁷

Az erdőelés különös haszna a makkoltatás. Ezzel kevesen élhettek a *Nagykaposi járásban*, mert kevés a makktermő erdő. Arra viszont a földesurak már régen rájöttek, hogy egyik fontos haszonszerzési lehetőségük a makkoltatási „bér”, vagy sertéstized szedése. Ez utóbbit sok helyen akkor is megkövetelték, ha nem volt makkoltatási lehe-

25 Varga János, 1967.; Wellmann Imre, 1979. 1–67.

26 *Ptruxa* és *Mocsár* lakói konkrétan is beszélnek erről vallomásaikban.

27 *Palágykomoróc* jobbágynak vallomása.

tőség, de a mocsaras határrészek alkalmat teremtettek nagyobb mennyiségű sertés tartására. Igaz, a sertés-dézszmát még eléggé patriarchális módon kezelték: ha 10–20–30 sertése volt valamelyik úrbéresnek, akkor is csak egyet követeltek tőle évenként. Ha tíznél kevesebb volt, akkor pedig 2–3 krajcárjával, 3–6 garasával válthatta meg a gazda ezen haszonvételét.²⁸ Az ország más térségeiben gyakorolt sertés-dézsma, vagy megváltási összeg mértékéhez ez viszonylag elviselhető tehernek minősül, mert máshol 6 krajcárjával, 9 garasával válthatták meg ezt a jogot az úrbéresek, s 10 sertésenként szigorúan „kivették” a dézsmát.²⁹

Makkoltatni – mint említettük – viszonylag kevés helyen tudtak a *Nagykaposi járásban*. *Palágyon* 1 hónapig járhatta a sertés az erdőt, *Vaján* panasz nélkül és ingyen makkoltathattak a lakosok. Pénzt követeltek a földesurak az úrbéresektől a makkolásért *Bésen*, *Nagykaposon*, *Kiskaposon*, *Mocsáron*. Ingyen makkoltattak a *ptruxaiak*.

Az erdőknek természetesen a faizáson és a makkoltatáson kívül voltak egyéb hasznai is. Gombát, gyógynövényt, málnát, somot, mogyorót, szedret, epret, szamócat, egyéb gyümölcsöket, ecetnek való vad gyümölcsöt is szedhettek, „zsákmányolhattak” a lakosok. Éltek is ezzel a lehetőséggel, legfeljebb keveset szóltak róla. Néhány helyen azonban ilyen haszonvételeket is említettek a lakosok. *Csicser*, *Őr*, *Ptruxa* lakói ecetet készítettek az erdőkben gyűjtött vad gyümölcsökből. *Bajánháza*, *Botfalva*, *Mokcsa*, *Pálóc*, *Sislóc*, *Vajkóc* és *Viszoka* úrbéresei komlót gyűjtöttek, részben az erdőkben, részben a határok bokros, cserjés, gazos részein.

A szántó-vető foglalatosság, az állattartás, az erdőelés haszonvételei mellett nem elhanyagolhatóak azok a hasznok sem, amelyek a kertészetből származtak a *Nagykaposi járás* úrbéres falvaiban. A már említett curiális falvak mellett az úrbéres falvak lakói is nagy kedvvel ültettek és neveltek gyümölcsfákat, többnyire belső kertjeikben. Gyümölcsösei voltak *Bátfa*, *Bés*, *Botfalva*, *Bozos*, *Budaháza*, *Csicser*, *Darma*, *Dobóruszka*, *Őr*, *Gálócs*, *Iske*, *Nagykapos*, *Kiskapos*, *Kelecsény*, *Mocsár*, *Palágykomoróc*, *Pálóc*, *Ptruxa*, *Sislóc*, *Nagyszelmenc*, *Tarnóc*, *Vaján*, *Viszoka* úrbéres lakóinak. A megtermelt gyümölcsöt nemcsak maguk fogyasztották az úrbéresek, hanem piacon is értékesítették, mint ahogyan a házi kertekben termelt zöldségfélét is. Alig volt község a *Nagykaposi járásban*, ahol zöldség- és káposztatermeléssel nem foglalkoztak volna. Néhány településen dohányt is termeltek. Erről *Bés*, *Budaháza*, *Nagykapos*, *Kiskapos*, *Mocsár* és *Ptruxa* lakói tettek említést.

A határbéli haszonvételek között kell megemlítenünk a halászatot és a csikászatot. A *Latorca* és mellékvizei „megjárták” ezt a tájat, és számos helyen alakítottak ki olyan vízfolyásokat, tavakat, halászóvizeket, ahol az úrbéresek is szabadon élhettek ebbéli haszonvételekkel. Konkrétan erről csak *Kiskapos*, *Kelecsény*, *Kerész*, *Mocsár*, *Mogyorós*, *Mokcsa*, *Pálóc*, *Pinkóc*, *Ptruxa*, *Nagyszelmenc* és *Vaján* lakói szóltak. Feltételezhető azonban, hogy ezeknek a településeknek az úrbéresei „pénzeltek” is ebből a haszonvételeből, azért hangúlyozták, mint lehetőséget. Ennél sokkal több községben foghattak halat, csíkot, egyéb vízi állatot saját fogyasztásra, de mint lényegtelen, tényleges hasznót nem hajtó tevékenységet említés nélkül hagyták.

A lakosság alaptervékenységén kívüli haszonvételekről ugyancsak készítettünk egy táblázatot, melyet itt közlünk, érzékeltetve általa, hogy milyen megélhetési források játszottak még szerepet a *Nagykaposi járás* lakóinak munkás hétköznapjaiban (3. sz. táblázat).

²⁸ *Pest*, *Szabolcs* és *Zemplén* megyékben sokkal szigorúbban hajtották be a „sertés-dézszmát” a földesurak. Lásd erre a 22. jegyzetben felsorolt forrás-publikációkat.

²⁹ *Takács*, 1991.

Kisebbségi haszonvételek a nagykaposi járásban³⁰

Település	Gyümölcs	Hal	Csik	Do-hány	Kom-ló	Hagy-ma	Zöld-ség	Káposz-ta	Famí-vek
1. Bajánháza					+		+	+	
2. Bátfa	+						+		
3. Bés	+			+			+	+	
4. Botfalva	+				+		+		
5. Bozos	+						+		
6. Budaháza	+			+		+	+	+	
7. Csicsér		vad gyümölcs ecetnek					+		
8. Darma	+						+		
9. Dobóruszka	+						+	+	
10. Ór	+	pálinkára szabadok					+		
11. Gálócs	+						+	+	
12. Iske	+						+	+	
13. Nagykapos	+			+		+	+		
14. Kiskapos	+	+	+	+		+	+	+	
15. Kelecsény	+	+					+		
16. Kerész	+	+	+				+	+	
17. Mátyóc							+		
18. Mocsár	+	+		+		+	+		+
19. Mogyorós	+	+	+				+		
20. Mokcsa	+	+	+		+				
21. Palágy							+	+	
22. Palágykomoróc	+						+		
23. Pálóc	+	+			+		+	+	
24. Pinkóc	+	+					+	+	
25. Ptruxa	+	+		+	ecet		+	+	+
26. Sislóc	+				+		+		
27. Kiszszelmenc	+						+		
28. Nagyszszelmenc	+	+					+	+	
29. Tarnóc	+						+		
30. Tegenyé	+						+		
31. Vaján	+	+					+	+	
32. Vajkóc	+				+		+		
33. Veskóc							+	+	
34. Viszoka	+		+		+		+	+	

30 A táblázat adatait a paraszti vallomások alapján állítottuk össze.

A hétköznapi lét sokszínűsége, a megélhetési források tarkasága alaposan „feldúsítják” azt a képet, amit a történetírás eddigelé megrajzolt a jobbágylétről. A közös határhasználat kínálta haszonvételek, a meglévő munkaalkalmak, a fél-, vagy egész telkes jobbágy használta föld, a műveléshez szükséges állatok és azok hozadéka, semmiképpen nem igazolják azt a mérhetetlen szegénységet, amit – különösen a 19. században – a történészek szerettek rajzolni a jobbágyokról. Más a helyzetük természetesen a zsellereknek. Különösen akkor, ha állatot nem tarthattak. Bizonyára nagy nyomorúságban „vergődtek” a házatlan zsellérek, akiket forrásaink csak „alzelléreként” emlegetnek.

Az élénk táruól lehetőségek, a földek, állatok, erdők hozama, a közös határhasználat kínálta „zsákmány” ellenére mégsem volt igazán derős állapot a jobbágyélet. Az elérhető hasznokért nemcsak a maga usuálta, használta földeken és határrészeken kellett munkálkodni, hanem a patriarchális viszonyok között élő jobbágynek urát is ki kellett szolgálnia munkával, ajándékkal és egyéb javakkal. A *Nagykaposi járásban* sem a kilenced, sem a cenzus vagy telekadó, de még a megkívánt vagy elvárt ajándékok sem „nyomorították” meg a jobbágyokat, házas zselléreket. Pénzjáradékkal, cenzussal se nyomorgatták őket.

Annál inkább megkövetelték a robotot. Se szeri, se száma a robotnapoknak. Voltak települések, ahol egész nyáron, minden napot, máshol egész évben minden második hetet a földesúrnak kellett dolgozni, leginkább két ökörrrel, s ha gyalogszerben róhatta le robotkötelezettségét az úrbéres, az már könnyítésnek, olykor kegynek számított.

Érdeemes a valósághoz közelítés okán néhány település jobbágyainak a vallomását tüzetesebben is megvizsgálni. Viszonylag laza volt a „robotfegyelem” a curiális falvakban, mint arról már szölvünk, de a mennyisége az év felére is rúghatott.³¹ Annál szigorúbban követelték a munkát a jobbágyfalvak úrbéres népétől, alig téve különbséget jobbágy és zsellér között. Még kevésbé annak okán, hogy ki mennyi földet használ. A „könnyítés” csak abból állt, hogy bár a határ – Ptruxa kivételével – mindenütt négy ökörrrel volt szánható, a földesúr ígás robotba csak két ökröt követelt. Ha szántani kellett a földesúrnak, két jobbágy összefogva ökreit, „cimborában” szántott. Az úrbérendezés előtt „szokás-jogon” robotoltattak a földesurak. Semmi rendszer nem található még ugyanazon földesúr különböző falvakban élő szolgálónépeinek munkarendjében sem. Az pedig szinte általános, hogy egy faluban ahány földesúr „birtokolt” jobbágyokat, annyiféleképpen robotoltatta őket. A *Nagykaposi járásban* jellemzőnek találtuk, hogy legalább az év felében (minden héten három napig, vagy minden második héten) a földesuraknak dolgoztak a jobbágyok, zsellérek. Az úr kívánsága szerint gyalog vagy ökörrrel. Másik tettenérhető jellemző, hogy sok helyen Szent János-naptól Szent Mihály-napig mindennap megkívánták az urak a munkát (*Botfalva, Bozos, Csicsér, Dobóruszka, Palágy, Palágykomoróc, Tarnóc*).

Ez az állapot még arra az időszakra vezethető vissza, amikor a jobbágyot maga a földesúr látta el ígás jószággal, s a robot idején táplálta is őket. Az 1760-as, 1770-es években azonban már csak itt-ott találjuk nyomát annak, hogy a jobbágy magának is, urának is a földesúr ökrével dolgozik. Az gyakoribb, hogy robotnapokon a jobbágyok a földesúr „kenyerén élnek”.³² A *Nagykaposi járásban* 1772-ben „meghallgatott” úrbéres közösségek egyike sem említi, hogy jobbágy volta a földesúr ígás állataival függne össze, s arról sem „emlékeznek”, hogy robot idején a földesúr táplálná őket. A robotol-

31 Számos helyen említik a „zsellérek”, hogy a földesurak akarata és „saját lehetőségeik” szerint robotolnak, s hogy ha egyszer-egyszer elmarad a robot, azért nem kapnak büntetést.

32 Zemplén megyében és Szabolcsban gyakran vallanak erről a jobbágyok. Lásd a 22. jegyzetben említett forrásokat.

tatási szokások tarka volta, és megdöbbenően magas aránya azonban minden úrbéres közösség vallomásából visszaköszön. „Több földesurak lévén ezen helységben – vallják a csicseriek –, a jobbágyi kötelességet nem teszik egyiránt. Némelyik úgy mint Orosz Gáspár uramé, Szt. János napjától Szt. Mihály napig minden nap, két marhával vagy gyalog, amikor miként hajtának, azután pedig... minden héten három napot szolgálnak. Zmeskály Sándorné asszonyé nyári hónapokban minden héten három nap gyalog, három nap ökörrrel, némelyik maga marhájával, némelyik az uraságéval. Téli hónapokban négy napot ökörrrel vagy gyalog, amint kívántatik, szoktak szolgálni. Kapy Ferencné asszonymak az jobbágyi nyári hónapokban minden héten négy nap gyalog; marhával – akár magáéval, akár az uraságéval – két nap. Téli hónapokban ... minden héten gyalog egy nap, marhával két nap szolgálnak.” Így robotoltak Pongrácz Mátyásnak is. Csicseri Ormos András nyáron csak kétnapi marhás és egy napi gyalogszeres robotot követelt hetenként. Téli hónapokban pedig csak két napot hetenként, hol marháival, hol gyalog, ahogy az elvégzendő munka megkívánta. Mokcsay Lászlóné rendszertelenül, csak amikor szüksége volt rá, akkor vette igénybe fél telkes jobbágya munkaerejét.³³

„Régi, bevett szokás szerint úrdolgoztak” Tarnóc jobbágysai és zsellérei is. Bernáth László „emberei Szt. Jánostól Szt. Mihály napjáig... minden nap, azontúl minden héten vagy két nap marhával, vagy három nap gyalog”. Horváth Pál télben-nyárban „csak” három napot követelt hetenként jobbágyaitól. Rhédey László Szt. János naptól Szent Mihályig „minden nap” megkívánta a robotot. Azt követően „csak” amikor szüksége volt a munkára „úgy, hogy negyed része az esztendőnek alig a jobbágyának marad”. Horváth Ádám „emberének” robotja „félesztendőt térszen úgy, hogy négy vonó marhával, melynek ketteje az úré, ketteje a magáé... két cselédet kell adni”.³⁴

Idézhetnénk tovább a földesúri „mohóság” falvanként megnyilvánuló példáit, s az olyan elnéző-megbocsátó gesztusokat is, amikor a jobbágyok robot-mulasztásának nem voltak következményei.³⁵ Mindezek helyett azonban áttekinthetőbbnek, a valóságot jobban megközelíthetőnek vélelmezzük, ha községsoros rendben táblázatba sűrítjük a jobbágyok és zsellérek szolgáltatási kötelezettségeit.

33 *Csicser* úrbéreseinek vallomása.

34 *Tarnóc* úrbéreseinek vallomása.

35 Ez többnyire olyan helységekből fordul elő, ahol „rendszertelenül” robotolnak, s csak akkor mennek, ha hajtják őket, s ha az ő idejük is „megengedi”.

Az úrbéres lakosság szolgáltatási kötelezettsége a nagykaposi járásban³⁶

Település	Robot	Kilen- ced	Tized	Keresz- tény péNZ	Kará- csony tyúKja	Fonás	Sertés déZsma	Zsák	Húsvéti bárány
1. Bajánháza	Minden második héten 2 ökörrel	-	-	+	kotló	3 font	-	-	-
2. Bátfa	Heti 3 nap gyalog, vagy heti 1 nap 2 ökörrel	-	-	-	-	-	-	-	-
3. Bés	Heti 3 nap 2 ökörrel, aratáskor 6 hetet, szüretkor 2-3 hét zsellérek heti 1 nap gyalog	búza rozs árpa zab kukorica	-	+	-	-	-	-	-
4. Botfalva	Heti 3 nap gyalog. Szt. Jánostól Szt. Mihályig mindennap, azt követően heti 3 nap. Két földesúrnak rendszeretlenül.	-	-	+	kotló	2 font	-	-	-
5. Bozos	Szt. Jánostól Szt. Mihályig mindennap, azt követően minden második héten hol marhával, hol gyalog	-	-	-	egy pár tyúk	néhány darabot	-	-	-
6. Budaháza	Rendszeretlenül	-	-	-	-	2 font	-	-	-
7. Csicsér	Szt. Jánostól Szt. Mihályig mindennap 2 marhával vagy gyalog, aztán minden héten 3 nap. Minden héten 4 nap. Földesúri akaratként	-	-	-	kotló	6 font	3 évenk. 1 sertés évenként 1 sertés	-	-

36 A 4. sz. táblázat adatait a III. és VI. kérdőpontokra adott úrbéres vallomások alapján állítottuk össze. (Ahol „szemül” adják a tizedet, „a kereszténypénzt”, ott a királyi dézsmát is megkövetelik a lakosoktól. Ahol „kotló” szerepel a táblázatban, a lakosok egy-egy kotlóalja csirkét, kotlóval kellett adniuk uraiknak. A fonást a földesúr kenderéből „cselekedték” mindenütt, de a zsákot saját kenderük hasznából kellett kiadniuk az úrbéreseknek.

Település	Robot	Kilenc	Tized	Keresztény pénz	Karácsony tyúkjá	Fonás	Sertés dézsmá	Zsák	Húsvéti bárány
8. Darma	Minden második héten Egy évben 7 hónapot	-	-	+		néhány darabot	-	-	-
9. Dobóruszka	Szt. Jánostól Szt. Mihályig mindennap, 1 hétig gyalog, 1 hét ökörel, aztán minden második héten. Zsellérek heti 3 nap gyalog	-	búza rozs árpa zab	szeműl	2 tyúk	-	-	1 zsák	-
10. Őr	Rendszertelenül	-	-	-	-	1 font	-	-	-
11. Gálócs	Rendszertelenül	-	-	2 Ft	-	4 font	-	-	-
12. Iske	Heti 3 nap. Aratáskor amíg az tart. Rendszertelenül	-	-	szeműl	évi 1 tyúk	1 zsák	-	-	-
13. Nagykapos	Évi 8 rh forint + nyáron 12 nap gyalog robot. Kettő 10 rh ft + 20 nap gyalog robot	búza rozs árpa zab	-	-	-	-	egyét 10 alatt 3 krc da- rabonként	-	évi 1 bárány
14. Kiskapos	Aratáskor amíg tart, egyébként heti 3 napot	búza zab rozs árpa	-	-	1 tyúk	-	egyét 10 alatt 6 krc	-	évi 1 bárány
15. Kelecsény	Minden negyedik hetet úrdolgában töltik	-	-	+	-	4 font	-	-	-
16. Kerész	Rendszertelenül	-	-	+	1 tyúk	-	-	1 zsák	-
17. Mátyóc	Heti 3 nap	-	-	+	1 pár csirke	2-3 fontot	-	-	-
18. Mocsár	Heti 2 nap	búza rozs zab	-	szeműl	1 pár csirke	-	-	1 zsák	-
19. Mogyorós	Rendszertelenül (második, harmadik héten 2-3 napot)	-	-	+	-	-	-	-	-
20. Mokcsa	Heti 3 nap	-	-	-	1 tyúk	-	-	1 zsák	-

21. Palágy	Szt. Jánostól Szt. Mihályig mindennap, azután minden második héten				szemül				egyet	
22. Palágykomoróc	Szt. Jánostól Szt. Mihályig mindennap, azután minden második héten. Rendszertelenül	-	-		szemül				egyet	
23. Pálóc	Minden második héten marhával, akinek nincs, gyalog	búza zab árpa rozs tengeri			szemül	1 pár	2 font	egyet 10 alatt 9 krc v. 6-ot	egyet	-
24. Pinkóc	Rendszertelenül	-	-	+		kotló	-	-	Egyet	-
25. Ptruxa	Áffra Lászlónak évi 40 forint. Aratáskor, kaszáláskor mindennap, azután minden 3. héten. Másoknak rendszertelenül. Csak gyalog	-	-	+		-	-	-	-	-
26. Sislóc	Minden második héten	-	búza rozs árpa zab	hol pénzül, hol szemül		1 tyúk		egyet 10 alatt 1-1 garas	egyet	évenként egyet
27. Kisszelmenc	Szt. Jánostól őszig minden nap, télen második héten. Rendszertelenül	-	-	+			4 font			
28. Nagyszelmenc	Rendszertelenül	-	-		szemül	-	6 font	-	-	-
29. Tarnóc	Szt. Jánostól Szt. Mihályig mindennap Minden úrnak másként	-	-	+		kotló	néhány darabot	-	-	-
30. Tegenye	Hetenként 3 nap	-	-	+		-	-	-	-	-
31. Vaján	Rendszertelenül Némelyek mindennap, némelyek heti 3 nap	-	-		szemül	1 pár csirkét	4 font	-	egyet	-
32. Vajkóc	Minden második héten	-	-	-		-	2-3 font	-	-	-
33. Veskóc	Rendszertelenül	-	-	-		-	-	-	-	-
34. Vizzoka	Minden második héten	búza rozs árpa zab	-		szemül	egyet	-	egyet 10 alatt 3 krc darabonk.	1-1 zsákot komló- val	húsvétra egyet

Amilyen szigorúak és terhesek a robotkövetelmények, olyan enyhék a pénzbeli, kilenced- és tizedbeli földesúri terhek. Az egyházi tized sem divatozik, és egy-két kivételtől eltekintve, az ajándékadás kötelezettsége is enyhe. Kilencedet *búzából, rozsból, árpából* és *zabból* csak *Bés, Nagykapos, Kiskapos, Pálóc* és *Viszoka* lakói adtak. Közülük *Bés* és *Pálóc* úrbéresei tengeriből is „kiadták” a kilencedet. *Mocsár* földesurai „csak” *búzából, rozsból* és *zabból* kívánták meg a kilencedet. Kilenced helyett *tizedet* adtak termékeikből földesuruknak *Dobóruszka* és *Sislóc* úrbéresei. Az egyházi tizedet néhány községben „szemül” adták meg (*Dobóruszka, Iske, Mocsár, Palágy, Palágykomoróc, Pálóc, Nagyszelmenc, Vaján* és *Viszoka*) a jobbágyok. Hol pénzben, hol „szemül” kérték az „egyházi járandóságot” *Sislóc* lakóitól. Legtöbb helyen azonban 1–2 forint „keresztény-pénzzel” váltották meg a lakosok az egyházzal, pontosabban ekkor már a királyi kincstárral szemben fennálló egyházi tized-béli kötelezettségüket. „Keresztény-pénzt” fizettek *Bajánháza, Bés, Botfalva, Darma, Gálócs, Kelecsény, Kerész, Mátyóc, Mogyorós, Pinkóc, Ptruxa, Kisszelmenc, Tarnóc* és *Tegenye* lakói.

Az ajándékok vagy kulináriák közül a „karácsony tyúkjá” volt divatban. Ezt sem szedték mindenütt. Egy-egy tyúkot vagy egy pár csirkét kértek *Bozos, Dobóruszka, Iske, Kiskapos, Kerész, Mátyóc, Mocsár, Mokcsa, Pálóc, Sislóc, Vaján* és *Viszoka* úrbéreseitől.

Kotlóalja csirkét (12–14 darab csibe) kotlóstól kellett adniuk *Bajánháza, Botfalva, Csicsér, Pinkóc* és *Tarnóc* úrbéreseinek. És hogy „tarkább legyen a kép”, a *tarnóci* földesuraságok a kotló alá rakott tojásokért 4 poltúrát fizettek a jobbágyoknak. A csirke- és tyúkadás karácsony táji kötelezettségénél nagyobb terhet jelentett a „kender-dézsma”. *Dobóruszka, Kerész, Mocsár, Mokcsa, Palágy, Palágykomoróc, Pálóc, Pinkóc, Sislóc* és *Vaján* úrbéres háztartásai egy-egy zsákot kellett adjanak évenként uraiknak. *Viszoka* úrbéreseinek ezt a zsákot *komlóval* is meg kellett tömniük. Ahol zsákot nem adtak, ott fonniuk kellett a földesúr kenderéből 2–3–4–6 font fonalat. *Vaján* lakói fontak is, és zsákot is adtak. Volt persze, ahol egyik szolgáltatást sem követelték.

Az említett földesúri adózások mellett szólunk kell még a „sertés-dézmáról”. Ebben voltak legnagyobbak a járás földesurai. 10–20–30 sertés után is csak „egyet” követeltek, s akinek 10 alatt volt a sertése, attól megelégedtek öreg disznónként 2–3 krajcárral vagy 1–2 garassal. Az országos szokásnak megfelelően csak *Kiskapos* és *Pálóc* lakóinak kellett 6–9 krajcárjával megváltaniuk sertéseik tartásának haszonvételét. Négy helyen – *Nagykapos, Kiskapos, Sislóc* és *Viszoka* – községben volt szokás a „húsvéti bárány” adása. A falu szolgálonépei együtt húsvétra egy báránnyal „kedveskedtek” uraiknak. *Zemplén* és *Szabolcs* megye több úrbéres településén bárány helyett borjút követeltek a földesurak jobbágyaiktól húsvétra.³⁷ Ehhez képest a *Nagykaposi járás* úrbéresei nem panaszkodhattak.

Különösen érdekessége a szolgáltatások e „tengerének”, hogy pénzről, telekadóról, szolgáltatások megváltásáról alig-alig esik szó. A keresztény-pénzt fizetik néhány településen, és néhány jobbágygazda, nem lévén 10 sertése, néhány garassal, krajcárral „kedveskedik” urának. Egyedül *Nagykapos* úrbéresei váltják meg robotjukat 8–10 forintért évenként, és *Ptruxán* Áffra László 3 szolgálo háztartása fizet robot helyett 40 forintot.

Mindez az árutermelés hiányáról, a pénzgazdálkodás kezdeti állapotáról „ad hírt”. Természeti javakban bővelkednek a járás úrbéresei, a végtelenül sok munkát „sem sajnálják” földesuraiktól, de pénzük nincs, vagy ha van, azt nem a földesúri szolgáltatások

37 *Takács*, 1991.; Lásd még a 22. jegyzetben felsorolt forráskiadványokat.

megváltására fordítják. Sok lévén a járásban a kisnemes, valószínűleg az őket utánzó divat viszi el pénzbeli bevételeiket, bár ez csak feltételezés. Feltételezése annak, hogy volt pénzüik. Ez elvileg nem kizárható. A föld minősége, az állattartás bőséges lehetősége, a környékbeli munkaalkalmak, a gyümölcs- és zöldségtermelés, a sófuvarozási lehetőségek, az erdőélés, a Hegyalja megközelítési lehetősége, mind-mind lehetővé tette a pénzszerzést. Arról, hogy az adottságokkal és lehetőségekkel mennyire éltek, nincs semmi információ. A lehetőségekről viszont elegendő, hogy feltételezzük: – ha ügyesek, szorgalmasak voltak a zsellér- és jobbágnépek, alkalmuk volt a kor viszonyainak megfelelően pénzhez jutni.

Ebből a szempontból elsődleges a maguk megtermelte és a határban zsákmányolt javak, valamint a felnevelt fölös jószágok értékesítése. Erre jó alkalmakat kínáltak a *vásárok és piacok*.³⁸

A járás falvai közül ekkor még egyik sem emelkedett mezővárosi rangra. Vásártartási joga tehát egyiknek sem volt. A vásározási, piacozási alkalom hiányára azonban nem panaszkodtak a lakosok. Szinte egyhangúlag vallották, hogy 1–2, legfeljebb 3 mérföldnyi távolságra alkalmas piacuk, vásáruk van, ahova „jó egyenes úton lehet menni”, s ahol „mindent, valamit beviszen, könnyen és hasznosan eladni lehet”. A legtöbb településen név szerint *Ungvár* városát említik, ahol „heti vásárok is szoktak esni”. *Ungvár* mellett megemlítik még *Újhely* (Sátoraljaújhely) városát, *Nagymihályt*, *Királyhelmece*t és a *Hegyalját*, mint mindenre jó felvevőpiacot.

A legfontosabb vásározóhelynek mindenképpen *Ungvár* bizonyult. *Kizárólagosan* csak az ungvári vásárokat emlegették *Bátván*, *Botfalván*, *Bozozon*, *Csicseren*, *Budahá-zán*, *Darmán*, *Dobóruszván*, *Őrön*, *Gálócson*, *Nagykaposon*, *Kiskaposon*, *Kelecsényben*, *Kerészen*, *Mátyócon*, *Mocsáron*, *Magyoróson*, *Mokcsán*, *Palágyon*, *Palágykomorócon*, *Ptruxán*, *Sislócon*, *Nagyszelmencen*, *Tarnócon*, *Vajkócon*, a megvallatott 34 helységből 24-ben. *Ungvár* mellett *Nagymihályt* is megemlítették *Vaján*, *Ungvár*, *Nagymihály* és *Újhely* (Sátoraljaújhely) sorrendet állítottak fel *Bés* és *Iske* lakói.

Csak az 1–2–3 mérföldnyire, egy-két órányi járásra lévő vásáros helyeket (város-név nélkül) emlegették *Bajánházán*, *Pálócon*, *Pinkócon*, *Kisszelmencen*, *Tegenyén*, *Ves-kócon* és *Viszokán*.

A vásárokon adni-venni, „pénzre cserélni” szokott alkalmakon kívül, ahová „akármit viszen bé, vagy hajt, könnyen és hasznosan eladhatja” – mondták a bésiek – áru-csere, illetve eladási alkalmak nyíltak a *Hegyalján* is. A bésiek nemcsak „fizetésért” jártak ide „le” kapálni, hanem „némelykor magok is hordanak fát le a vizen, azt hasznosan el is adják”.

Csicser határát is érintette a „folyóvíz”, melyben hajókkal járnak, és abból hasznot vesznek ugyancsak a *Hegyalján*. A *Latorcán* „szokott hajózásból ... hasznot vehetnének” *Kelecsény* lakói is, „de azt nem szokták”. Annál inkább „pénzelnek” ilyen

38 *Bácskai Vera-Nagy Lajos*: Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban. Bp. 1984. (A továbbiakban: *Bácskai-Nagy*, 1984.); *Nagy Erzsébet*: A paraszti áru-termelés problémái az úrbérendezés idején Magyarországon. In: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio historia I.* Bp. 1957. (A továbbiakban: *Nagy Erzsébet*: 1957.). A szomszédos vármegyék lakosainak vásározási szokásait feldolgozta *Takács-Udvari* szerzőpáros: Adalékok a 18. századi zempléni vásárok és vásározó zempléni lakosok történetéhez. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. Miskolc 1989. XXVII. 359–381.; *Uő*: Adalékok Ugocsa megye vásáraihoz és az Ugocsa megyei lakosság vásározási szokásaihoz a 18. század utolsó harmadában. Kárpátaljai Szemle, 1995. 8–9. sz. 30–32.; *Uő*: Adalékok Bereg, Ugocsa és Ung vármegyék lakóinak 18. század végi erdőélési szokásaihoz. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXIII–XXXIV. Miskolc, 1996. 211–244.

dolgokból Mocsár lakói, akik „kerekeket”, hajókat s más efféle faedényeket szoktak csinálni magok szükségére és másoknak pénzért, s olykor éppen a Hegyalján „pénzelni szoktak” a dohányból és a hagymából is. *Ptruxa* lakói is vallották, hogy „folyóvizet a határjokban vagyron, melyen szállakkal szoktanak a Hegyaljára épületre, tűzre való fát és szőlőkarókat hordani, és csónakokat is pénzért szoktanak csinálni”.

Az említett kereskedés a későbbiekben bővült. Az úrbérrendezés után az elvesztett robotnapokért minden bizonyonnyal a cenzussal, telekadóval vigasztalták magukat a földesurak, és a zsidó árendások nemesi telekre engedésével. Ennek következménye lett a zsidó lakosság beköltözése a járásba, amelyik folyamat az 1770-es évtizedben kezdődött, és az 1800-as évek elején erősödött fel.³⁹ Megpezsdült jelenlétükkel a kereskedelem is, aminek következtében kevésnek bizonyultak a már említett vásárok. Mezővárosi rangra emelkedett *Nagykapos* és *Pálóc*.⁴⁰ Mindkét mezőváros egyre forgalmasabb vásárokat tartott gabonaneműekre, állatokra, dohányra, zöldségre és gyümölcsre. A járás szaporodó zsidó lakossága itt vásárolta meg az élelmet önmaga számára, és ezeken a vásárokon gyűjtötte össze a térség termék- és állatfeleslegét, s ezeken a vásárokon kínálták cserébe a ruházati és fogasztási cikkeket.

A vásári adásvételén kívül, a *Hegyalján* értékesített tűzi- és épületfán, „famívek” eladásán kívül egyéb pénzszerzési lehetőségei is voltak a Nagykaposi járás lakóinak.

Mindenekelőtt az ungvári szőlőhegyek és kukoricás földek kínálták a munkát. Kapálással, tengeri alá történő szántással kereshettek itt napszámért. *Palágy*, *Palágykomoróc*, *Ptruxa*, *Sislóc*, *Tarnóc*, *Bátfa*, *Botfalva*, *Darma* és *Ór* lakói éltek ezzel az alkalommal. Az őriek így vallottak erről: „Az ungvári hegyen lévő szőlők kapálásából, tengeri kapálataból, aratásból, cséplésből és nyomtatásból nyerekedik a község”.⁴¹ Az őriek pálinkát is „szabadon főznek és azt árulják is”. Szabadon árulják az italt Budaháza lakói is.

Akinek nem jutott pénzszerző alkalom az említett munkákon, piacokon, vásáron, ha volt igás barma, elszegődhetett sószállításra.⁴² *Ungvárott*, *Tárkányban* és *Munkács*on voltak sóraktárak. A járás valamennyi községében tudtak ezekről. A legtöbb helyen említik is. A legnagyobb gyakorisággal az ungvári és tárkányi „sódepositoriumokat”, de gyorsan hozzátesszik: „sem oda, sem onnan hordani nem szoktak” sőt. Sok helyen csak annyit említenek a sóhordással kapcsolatban, hogy azt „nem szokták”. *Bátfa* lakói azonban szerényen vallják, hogy *Ungvárott* a sóházba „Munkácsról szokta a szegénység a sót hordani, azzal a marhás ember pénzt kereshet”.⁴³ A *sislóciak* „ennek előtte néha *Munkács*ról, olykor *Tárkány*ből is sőt hordtak az ungvári sóházba, de már mostanában abbéli sónak hordását elhagyták, és éppen nem gyakorolják”.

Úgy tűnik a sószállítás nem volt kifizetődő, s elmaradásához, elhanyagolásához bizonyára hozzájárult az is, hogy a sószállítás bonyolítása a kincstár kezében volt, és

39 *Mugda Pál*: Magyarországnak és a határőrző katonaság vidékének legújabb statisztikai és geographiai leírása. Pest, 1819.; *Ludovicus Nagy*: Notitiae politico-geographico-statisticae Inclyti Regni Hungariae, Partiumque eidem andexarum I-II. Buda, 1828–1829.; *Fényes Elek*: Magyarországnak s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben, I–IV. Pest. 1836–1840.; *Fényes Elek*: Magyarország geographiai szótára. Pest, 1851.; *Makkai László*: Robot – summa – taxa. Történelmi Szemle, 1964. 333–337.

40 *Fényes*, 1836–1840.; *Fényes*, 1851.

41 *Ór* úrbérrendezési iratanyaga.

42 *Takács Péter–Udvari István*: Adalékok a Felső-Tiszavidék sógazdálkodásához a 18. század végétől (Máramarostól Szepesig). In: *Hodinka emlékkönyv*, 1993. 303–324.

43 *Bátfa* úrbérrendezési iratanyaga.

szívesebben leírta a jobbágyok adójából a munkabért, semmint kezükbe számolta volna a rhénes forintokat, pengő krajcárokat.

Sószállítás helyett mentek inkább a Hegyalja „jó és nagy szőlőhegyeibe”, ahol „kiemelt” bért kaptak, s a munka végeztével azonnal a markukba számolták a krajcárokat. Emlegetik is a „jó és nagy szőlőhegyeket” szinte mindenütt. Egy-két helyen még a helmeci (Királyhelmec) szőlőket is.

Igazán azonban nem erőltették meg magukat az úrbéres szolgálonépek pénzszerzési munkákkal. A földi javak legtöbbször megtermelték maguknak. A legszükségesebb eszközeiket megszerezhették termékeikkel való csere útján. Ingatlant, vagyont, földet, örökölhető fekvőséget nem szerezhettek. Ezt tiltotta a törvény. Legfeljebb zálogba vehettek néhány darabka földet, egy-egy telket. Azért viszont nem volt érdemes megerőltetniük magukat. Kilenced és robot fejében úgyszólván művelhettek kedvükre földet. Robotolniuk pedig – mint láttuk, tehették látástól vakulásig. Ilyen körülmények között értelmetlen lenne a jobbágyságon, zsellérségen számon kérni a polgári szorgalmat, vagy a 19. század végének paraszti mentalitását. Hogy ez meghonosodjon, meg kellett ismerkedniük a polgári tulajdonformákkal. Erre pedig ekkor még lehetőségük sem volt.

Íme a jobbágyok hétköznapi léte. Már csak az van hátra, hogy falvanként szerbeszámba vegyünk a jobbágyokat, zselléreket, s azt, hogy kiket szolgáltak véget érni nem akaró robotjukkal. E célból is táblázatot készítettünk, számba véve, hogy egy-egy földesurat hány, és milyen minőségű telket usuáló úrbéres szolgált.

Földesurak és szolgálónépek a nagykaposi járásban⁴⁴

Település Földesúr neve	Jobbágy	Zsellér	Alszellér	Jogállásuk	Pusztá telek száma	Telek minősége	Telket „állandóra” bírták	Évenként oszfják	Összes úrbéres háztartás
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Bajánháza									
Orosz István	3	-	-	ö	-	1/4	+	-	
	1	-	-	ö	-	1/2	+	-	
Orosz Ferenc	2	-	-	ö	-	1/4	+	-	
	-	1	-	ö	-	-	-	-	7
2. Bátfa									
Bégányi Zsuzsánna	5	-	-	ö	-	1	+	-	
Tomsits György	2	-	-	ö	-	1	+	-	
	-	1	-	ö	-	-	-	-	8
3. Bés									
Klobusiczky Antal	22	-	-	ö	-	1	+	-	
	6	-	-	ö	-	1/2	+	-	
	-	5	-	ö	-	-	-	-	
	-	3	-	ö	-	-	-	-	36
Pusztá telek	-	-	-	-	2	-	-	-	
4. Botfalva									
Horváth Pál	4	-	-	ö	-	1/2	+	-	
	-	-	-	-	-	-	-	-	
	-	-	-	-	-	-	-	-	
Rhédey László	1	-	-	ö	-	1/2	+	-	
	-	2	-	ö	-	-	-	-	
Both András	1	-	-	ö	-	1	+	-	
és István	3	-	-	ö	-	1/2	+	-	
Bégányi János	1	-	-	ö	-	1/4	+	-	
Pusztá telek	-	-	-	-	6	1	+	-	12
5. Bozos									
Horváth Józsefné	-	6	-	ö	-	-	-	+	6
6. Budaháza									
Mayer Krisztina	3	-	-	ö	-	1	-	+	
	-	-	2	ö	-	-	-	-	
Eötvös Mihály	1	-	-	ö	-	1/2	-	+	6
Pusztá telek	-	-	-	-	13	-	-	-	
7. Csicsér									
Orosz Gáspár	2	-	-	ö	-	1	+	-	
	1	-	-	ö	-	1/2	+	-	
	2	-	-	sz	-	1	+	-	
	-	-	2	sz	-	-	-	-	
Zmeskal Sándorné	5	-	-	ö	-	1	+	-	

44 A táblázat az úrbérrendezés tabelláinak adatai alapján készült.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Kapy Ferencné	9	-	-	ö	-	1/2	+	-	
Pongrácz Mátvás	3	-	-	ö	-	1	+	-	
	1	-	-	ö	-	1/2	+	-	
Csicseri András	1	-	-	ö	-	1	+	-	
	1	-	-	ö	-	1/2	+	-	
	1	-	-	sz	-	1	+	-	
Mokcsay Lászlóné	1	-	-	ö	-	1/2	+	-	
Huszi Gáborné	3	-	-	ö	-	1/2	+	-	
	3	-	-	ö	-	1	+	-	
árendás	1	-	-	sz	-	1	+	-	
	1	-	-	sz	-	1/2	+	-	
Pusztá telek	-	-	-	-	9	-	-	-	37
8. Darma									
Petrovai Antalné	2	-	-	ö	-	1	?	?	
Horváth György	1	-	-	ö	-	1	?		
Karnot Györgyné	1	-	-	ö	-	1	?		
Orosz Ferencné	-	1	-	ö	-	-			
Kállay Antal	1	-	-	sz	-	1/2	?		
Pusztá telek	-	-	-	-	5	-	-		6
9. Dobóruszka									
Berényi Tamás	10	-	-	ö		1	+		
és Antal	17	-	-	ö		1/2	+		
	-	13	-	ö		-			40
10. Őr									
Orosz György	3	-	-	ö	-	1	?	?	
	2	-	-	ö	-	1/2			
	-	1	-	ö	-	-			
Csathó Ferenc	2	-	-	ö	-	1			
	-	4	-	ö	-	-			
özv. Orosz Andrásné	-	4	-	ö	-	-			
Katona István	1	-	-	ö	-	1			
	-	1	-	ö	-	-			
Both István	-	1	-	ö	-	-			
Gyöngyösy Zsigmond									
és István	2	-	-	ö	-	1			
Kolláth István	1	-	-	ö	-	1			
Tardy Miklós	-	1	-	ö	-	-			
Nagy János	1	-	-	ö	-	1/2			
Orosz Zsigmond	-	-	-	-	1	-			
Kakhinda József	-	1	-	sz	-	-			
Sztankóczy György	-	1	-	sz	-	-			26
11. Gálócs									
Kárner Györgyné	2	-	-	ö	-	1	+		
	-	2	-	ö	-	-			
Balogh Ádám	1	-	-	ö	-	1	+		
	2	-	-	ö	-	1/2	+		
	-	1	-	ö	-	-	+		
Ruszka István	2	-	-	ö	-	1	+		
Gálócsi Sándor	1	-	-	ö	-	1/2	+		
Szabó István	2	-	-	ö	-	1/2	+		
Kerekes János	-	-	2	ö	-	-	+		
Ruszka József	-	-	1	ö	-	-	+		
Horváth János	1	-	-	ö	-	1/2	+		
Pusztá telek	-	-	-	-	1	-	-		17
12. Iske									
Lászlóffy Ádám	1	-	-	ö	-	1	+		
	2	-	-	ö	-	1/2	+		

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
özv. Huszty Gáborné	1	-	-	ö	-	1	+		
	1	-	-	ö	-	1/2	+		
özv. Orosz Ferencné	2	-	-	ö	-	1/2	+		
	1	-	-	ö	-	1/2	+		
Bánóczy István	1	-	-	ö	-	1/2	+		
Mokcsay Pál	1	-	-	ö	-	1	+		
Pusztatelek	-	-	-	-	2	-	-		9
13. Nagykapos	14	-	-	ö	-	1	?	?	
	2	-	-	ö	-	1/2			
	20	-	-	sz	-	1			
	2	-	-	sz	-	1/2			
Telket árendáló nemesek	7	-	-	-	-	1			
Pusztatelek	-	-	-	-	20	-			45
14. Kiskapos	12	-	-	ö	-	1	?	?	
	1	-	-	sz	-	1	-		
Telket árendáló nemes	1	-	-	-	-	1	-		14
Pusztatelek					3				
15. Kelecsény									
Barkóczy János gróf	6	-	-	ö	-	1	+		
	1	-	-	ö	-	1/2	+		
	5	-	-	sz	-	1/2	+		
Nemes árendások	4	-	-	-	-	1/2	+		
Pusztatelek	-	-	-	-	Ø	-	-		16
16. Kerész									
Thuranszky József	-	3	-	ö	-	-	-	+	
Mokcsay Lászlóné	-	1	-	ö	-	-	-	+	
Pusztatelek	-	-	-	-	Ø	-	-	-	4
17. Mátyóc									
Krasznetz Imre és Sámuel	-	2	-	sz	-	-	-	+	
	-	9	-	ö	-	-	-	+	
Pusztatelek	-	-	-	-	Ø	-	-	-	11
18. Mocsár									
Pusztatelek	18	-	-	ö	-	1	+		
	-	-	-	-	Ø	-	-		18
19. Mogyorós									
Kardos János	-	1	-	ö	-	-	-	+	
Pálóczy Horváth István	-	2	-	ö	-	-	-	+	
Pálóczy Horváth Ferenc	-	1	-	ö	-	-	-	+	
Nagy Ferenc	-	2	-	ö	-	-	-	+	
Pusztatelek	-	-	-	-	Ø	-	-	-	6
20. Mokcsa									
ifj. Mokcsay Pál	-	4	-	ö	-	-	-	+	
Pusztatelek	-	-	-	-	Ø	-	-	-	4
21. Palágy									
gróf Berényi Tamás és András	23	-	-	ö	-	1	+	-	
	1	-	-	ö	-	1/2	+	-	24
Pusztatelek	-	-	-	-	Ø	-	-	-	
22. Palágykomoróc									
Berényi grófok	7	-	-	ö	-	1	+	-	
	3	-	-	ö	-	1/2	+	-	
özv. Karner Györgyné	1	-	-	ö	-	1	+	-	
Bernáth László	1	-	-	ö	-	1	+	-	
Pusztatelek	-	-	-	-	Ø	-	-	-	12

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
23. Pálóc									
gróf Barkóczy János	6	-	-	ö	-	1	?	?	
	23	-	-	ö	-	1/2	?	?	
	11	-	-	ö	-	1/2	?		
	3	-	-	ö	-	1	?	?	
Bérelt telek	3	-	-	sz	-	1/2	?	?	
Pálóczi Horváth István	1	-	-	ö	-	1/2			
Pusztatelek	-	-	-	-	2	-	-	?	47
24. Pinkóc									
Pálóczi Horváth György	-	2	-	ö	-	-	-	+	
Pálóczi Horváth Ádám	-	6	-	ö	-	-	-	+	
Pálóczi Horváth Pál	-	-	1	ö	-	-	-	-	
Gróf Berényi Tamás									
és András	-	1	-	ö	-	-	-	+	
özv. Viczmány Istvánné	-	-	1	ö	-	-	-	-	
Pusztatelek	-	-	-	-	Ø	-	-	-	11
25. Ptruxa									
özv. Csató Jánosné	6	-	-	ö	-	1/4	+	-	
	1	-	-	ö	-	1/2	+	-	
Riczko István	2	-	-	ö	-	1/2	+	-	
	2	-	-	ö	-	1/4	+	-	
gróf Berényi András									
és Tamás	1	-	-	ö	-	1/4	+	-	
Ormos Miklós	1	-	-	ö	-	1/2	+	-	
	1	-	-	ö	-	1/4	+	-	
özv. Horváth Józsefné	1	-	-	ö	-	1	+	-	
	1	-	-	ö	-	1/4	+	-	
özv. Karner Györgyné	2	-	-	ö	-	1/2	+	-	
Eötvös Mihály	1	-	-	ö	-	1/4	+	-	
Áffra László	1	-	-	ö	-	1	+	-	
	-	1	-	ö	-	-	-	-	
	-	-	1	ö	-	-	-	-	
Pusztatelek	-	-	-	-	Ø	-	-	-	22
26. Sislóc									
	12	-	-	ö	-	1	+	-	
	-	1	-	ö	-	-	-	-	
Pusztatelek	-	-	-	-	-	-	-	-	13
27. Kiszszelmenc									
Nyiczky Ferencné	-	2	-	ö	-	-	-	+	
Csathó József	-	-	1	ö	-	-	-	-	
Tomsics György	-	2	-	ö	-	-	-	+	
özv. Csathó Jánosné	-	2	-	ö	-	-	-	+	
Pusztatelek	-	-	-	-	Ø	-	-	-	7
28. Nagyszszelmenc									
Riczko István	5	-	-	ö	-	1	?	?	
	-	4	-	ö	-	-	-	-	
gróf Barkóczy János	1	-	-	ö	-	1			
Csathó József	2	-	-	ö	-	1/2			
gróf Berényi András									
és Tamás	1	-	-	ö	-	1/2			
Thuranszky József	1	-	-	ö	-	1			
	1	-	-	ö	-	1/2			
Tomsics György	3	-	-	ö	-	1/2			
Szerencsy Sámuel	1	-	-	ö	-	1/2			
özv. Csathó Jánosné	1	-	-	ö	-	1/2			
Benyiczky Menyhért	1	-	-	ö	-	1/2			
Pusztatelek	-	-	-	-	6	-	-	-	21

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
29. Tarnóc									
Bernáth László	2	-	-	ö	-	1	?	?	
	5	-	-	ö	-	1/2			
	-	3	-	ö	-	-			
Rhédey László	1	-	-	ö	-	1			
Horváth Ádám	1	-	-	ö	-	1/2			
	-	-	1	ö	-	-			
Pusztá telek	-	-	-	-	8	-			13
30. Tegenye									
Huszi Sándor	-	4	-	ö	-	-	-	+	
	-	-	2	ö	-	-	-	+	
Horváth István	-	1	-	ö	-	-	-	+	
	-	-	1	ö	-	-	-	+	
Orosz Ferencné	-	-	1	ö	-	-	-	-	
Pusztá telek	-	-	-	-	Ø	-	-	-	9
31. Vaján									
Bánóczy István	2	-	-	ö	-	1	+	-	
	1	-	-	ö	-	1/2	+	-	
	-	1	-	ö	-	-	-	-	
Mokcsay Pál	1	-	-	ö	-	1/2	+	-	
	-	1	-	ö	-	-	-	-	
özv. Mokcsay Lászlóné	1	-	-	ö	-	1/2	+	-	
Mokcsay Erzsébet	1	-	-	ö	-	1/2	+	-	
	-	-	1	ö	-	-	-	-	
Kapi Ferencné	1	-	-	ö	-	1/2	+	-	
Mokcsay Menyhért	1	-	-	ö	-	1/2	+	-	
Boronkay Lászlóné	1	-	-	ö	-	1/2	+	-	
Mokcsay család	2	-	-	ö	-	1/2	+	-	
Lászlóffy Ádám	1	-	-	ö	-	1/2	+	-	
Morgay Imre	1	-	-	ö	-	1/2	+	-	
Riczkó József	1	-	-	ö	-	1/2	+	-	
Mokcsay Sándor	1	-	-	ö	-	1	+	-	
Pusztá telek	-	-	-	-	7	-	-	-	18
32. Vajkóc									
Mokcsay Pál	2	-	-	ö	-	1	-	+	
	-	1	-	ö	-	-	-	+	
Riczkó György	-	1	-	ö	-	-	-	+	
Pusztá hely	-	-	-	-	Ø	-	-	-	4
33. Veskóc									
Bercsik András	-	1	-	ö	-	-	-	+	
Nagy János	-	1	-	ö	-	-	-	+	
Galamboz András	-	2	-	ö	-	-	-	+	
	-	-	1	ö	-	-	-	+	
Pénzen vett telket	-	3	-	sz	-	-	-	+	
Telket bérelnek	-	3	-	sz	-	-	-	+	
Pusztá telek	-	-	-	-	Ø	-	-	-	11
34. Viskoca									
Leleszi prépost ill. konvent	14	-	-	ö	-	1	+		
	-	3	-	ö	-	-	+		
	-	-	6	ö	-	-	-		
Szabad menetelű	1	-	-	sz	-	1	+		
Pusztá telek	-	-	-	-	Ø	-	-		24

A járás vizsgálat alá vett 34 községében félszáznál is több nemes 128 birtoktesten usuáltatja, használhatja földesúri haszonvételét úrbéres jogállású gazdákkal. Az úrbéres háztartások száma 564. Ebből házatlan zsellér, vagy ahogyan a korabeli lakosok és a ránk maradt források mondják, alzellér 24 háztartás. A házas zsellérek száma 123. A telkes jobbágyok összesen 417-en vannak. Ebből negyed telket használ 22 jobbágy. Fél telkes 152. Egész telken gazdálkodik 243 háztartás. Messze az országos átlag felett áll tehát az úrbéres háztartások rendelkezésére föld.

A házas és házatlan zsellérek többsége is azonnal telket válthatna magához. Magas ugyanis a pusztá telkek száma. 85 pusztá telek várja a gondos jobbágyszorgalmat. Bár többségét maguk a földesurak művelik, appertinentiáikkal együtt, de szolgáltatás fejében bizonyára bármikor jobbágyok keze alá bocsátánák. Ezt látszik igazolni az is, hogy a „tengernyi” örökös jobbágy mellett feltűnedeznek a szabad menetelű jobbágyok, a telket árendáló úrbéresek és a jobbágytelket bérlő nemesek is. Igaz, ezek száma kevés.

Szabad menetelű jobbágyok és zsellérek *Csicserben, Darmán, Kelecsényben, Mátyócon, Kis- és Nagykaposon, Órben, Pálócon, Veskócon és Viszokán* éltek. Jobbágytelken ültek nemesek *Nagy- és Kiskaposon* és *Kelecsényben*. Ezeknek a szabadoknak a száma kevés. Összesen *hatvanan* vannak, az úrbéres háztartás 10,64%-a. Legfeljebb arra elegendőek, hogy vágy szülessen az örökös jobbágyokban a szabadokhoz hasonló jogállás megszerzésére. Erre azonban már csak alig másfél évtizedig kell várniuk, mert *II. József* az 1780-as évek elején eltörölte az örökös jobbágyágot. A helyzetük, természeti környezetük, lehetőségeik azonban ezzel mit sem változtak.

Nagyobb könnyítés volt számukra a Mária Terézia-féle úrbérrendezés robotszolgálatot a telki minőséghez igazító rendelkezése. Ez utat nyitott számukra a több generációs nagycsaládi kényszer bomlásához, az individualizálódáshoz, és a jobbágyi szorgalomnak a maguk gyarapítására fordításához.

Az úrbérrendezés kori forrásaink ennyit árultak el „a föld népének” életéről, soráról, küzdelmeiről. A sejtetés erejéig egy pillantást vethetünk még mentalitásukra, demográfiai jellemzőikre, ha szerbe-számba vesszük azokat a statisztikai jellemzőket, amelyeket a 19. század első felének szerzői, statisztikusai megőriztek számunkra.

*Úrbéres háztartások, házak és lakosok száma
a nagykaposi járásban a 19. század első felében*⁴⁵

Település	Úrbéres	Házak	Összes	Házak	Összes	Összes
	háztar- tások száma 1772	száma Ludovicus Nagy 1828	lakos	száma 1881	lakos	lakos Fényes 1851
1. Bajánháza	7	59	424	71	488	494
2. Bátfa	8	28	204	37	242	340
3. Bés	36	71	769	103	883	914
4. Bező	?	162	1571			1452
5. Botfalva	12	56	405	76	544	392
6. Bozos	6	26	226			202
7. Budaháza	6	22	174	22	143	200
8. Csepely	?	37	310	47	298	357
9. Csicsér	37	155	1243	199	1270	1024
10. Darma	6	65	503	78	556	284
11. Dobóruszka	40	89	777	127	741	786
12. Eőr	26	88	751	114	681	707
13. Gálócs	17	74	540	78	492	550
14. Iske	9	40	274	48	312	503
15. Jenke	?	83	725			721
16. Karcsva	?	47	316			314
17. Kelecsény	16	39	324	90	452	374
18. Kerész	4	31	232	35	157	199
19. Kiskapos	14	56	312	60	457	421
20. Mátyóc	11	66	477	78	451	522
21. Mocsár	18	20	228	50	325	285
22. Mogyorós	6	65	508			507
23. Mokcsa	4	34	249			386
24. Nagykapos	45	102	952	192	1246	1109
25. Alsónémeti	?	29	246			255
26. Felsőnémeti	?	29	240			252
27. Nyárad	?	23	189			205
28. Palágy	24	54	697			348
29. Palágykomoróc	12	49	274	57	314	329
30. Palló	?	61	514	81	518	579
31. Pálóc	47	155	1304	211	1853	1427
32. Pinkóc	11	44	387			402
33. Prukcsa (Ptruxa)	22	61	405	98	618	359
34. Sislóc	13	28	223	50	289	194
35. Kisszelmenc	7	25	231	34	193	273
36. Nagyszelmenc	21	77	610	131	758	627
37. Tarnóc	13	36	302	53	403	288
38. Tasolya	?	29	283			256
39. Tegenye	9	41	390	48	249	270
40. Vaján	18	61	479	68	623	630
41. Vajkóc	4	50	388	52	250	394
42. Veskóc	11	65	425	71	348	477
43. Vízoka	24	90	866	142	1106	794
44. Zahár	?	69	642			616

⁴⁵ A táblázat adatai az úrbéri tabellák, *Ludovicus Nagy* 1828-ban közreadott könyve és az 1879-es népszámlálás adatai mellett tartalmazza *Fényes*, 1851-es adatait is a népességre vonatkozóan.

A 6. számú táblázatunk sejtetni engedi, hogy bármekkora népességűnek vélelmezzük is az úrbéres háztartásokat, a nem úrbéres jogállású népesség számban messze meghaladta az úrbéresek arányát. Ma még nem állnak rendelkezésünkre kellő mennyiségben azok a források, amelyek alapján akár sejtetni is mernénk, hogy a nem úrbéres népesség milyen jogállású volt, hol és miként teremtette elő megélhetésének forrásait, mennyien éltek közülük az úrbéresek „szintje alatt”, s mennyi volt a nemesség aránya, s főként, hogy miként tagozódtak, rétegződtek ezek a ma még „megfoghatatlan”, „jellemzhetetlen” társadalmi „tömbök”. Bizonyára közülük kerültek ki a pásztorok, csordások, kondások, kerülők, csószók, harangozók, a kéregetve élők, a koldusok, a napszámból magukat tengetők, a határ „zsákmányolására” kényszerülők, de közöttük kell keresnünk az egytelkes, curiális, armalista nemeseket, a közbirtokosokat, egyéb rangú, rendű és sorsú embereket.

Végül vessünk egy pillantást a lakosság vallási tagozódására, a rendelkezésünkre álló adatok alapján.

A nagykaposi járás lakosságának vallási megoszlása a 19. század első felében⁴⁶

Település	Házak száma	Össz. lakos	Katolikus	Ev. ref.	Zsidó	Egy házra eső lakos	Róm. kat.	Görög kat.	Ref.	Evang.	Zsidó	Ortod. gk.	Összes lakos
	Ludovicus Nagy							Fényes Elek 1851.					
1. Bajánháza	59	424	264	111	49	7,186	140	132	168	–	54	–	494
2. Bátfa	28	204	78	116	10	7,178	49	62	175	–	54	–	340
3. Bés	71	769	25	737	7	10,830	19	13	865	7	10	–	914
4. Bező	162	1571	736	809	26	9,697	332	441	645	8	26	–	1452
5. Botfalva	56	405	156	195	54	7,232	73	60	204	–	55	–	392
6. Bozos	26	226	198	9	19	8,346	128	56	3	3	12	–	202
7. Budaháza	22	174	88	69	17	7,909	37	42	104	–	17	–	200
8. Csepely	37	310	94	179	37	8,378	57	19	238	–	43	–	357
9. Csicsér	155	1243	692	498	53	8,019	251	175	545	–	53	–	1024
10. Darma	65	503	360	31	112	7,738	128	56	48	–	52	–	284
11. Dobóruszka	89	777	694	27	56	8,730	650	40	80	–	16	–	786
12. Eőr	88	751	568	40	143	8,534	220	300	58	–	129	–	707
13. Gálócs	74	540	299	194	47	7,297	88	132	265	5	60	–	550
14. Iske	40	274	55	211	8	6,775	24	47	424	–	8	–	503
15. Jenke	83	725	398	213	114	8,734	203	220	184	–	114	–	721
16. Karcsva	47	316	294	10	12	6,723	116	172	11	–	15	–	314
17. Kelecsény	39	324	122	193	9	8,307	102	93	156	8	15	–	374
18. Kerész	31	232	124	102	6	7,483	36	69	88	–	6	–	199
19. Kiskapos	56	312	194	49	69	5,571	179	20	218	–	4	–	421
20. Mátyóc	66	477	374	84	19	7,227	256	131	100	12	23	–	522
21. Mocsár	20	228	218	–	10	11,400	56	19	204	–	6	–	285
22. Mogyorós	65	508	262	198	48	7,815	129	73	254	–	51	–	507
23. Mokcsa	34	249	100	139	10	7,323	37	50	248	–	51	–	386
24. Nagykapos	102	952	256	659	37	9,333	231	30	814	–	34	–	1109
25. Alsónémeti	29	246	218	15	13	8,482	191	51	4	–	9	–	255

46 Ludovicus Nagy és Fényes adatai alapján.

26. Felsőnémeti	29	240	221	-	19	8,275	64	170	-	-	18	-	252
27. Nyárád	23	189	46	137	6	8,217	22	19	158	-	6	-	205
28. Palágy	54	697	193	486	18	12,907	65	96	160	9	18	-	348
29. Palágykomoróc	49	274	98	147	29	5,591	27	34	234	-	34	-	329
30. Palló	61	514	238	256	20	8,426	28	150	373	-	28	-	579
31. Pálóc	155	1304	1212	51	41	8,412	1079	251	43	4	50	-	1427
32. Páncs	44	387	213	164	10	8,795	68	152	174	-	8	-	402
33. Pruska (Ptruxa)	61	405	192	209	4	6,639	11	183	162	-	3	-	359
34. Sislóc	28	223	195	18	10	7,964	27	139	18	-	10	-	194
35. Kisszelmenc	25	231	179	40	12	9,240	89	96	64	-	24	-	273
36. Nagyszelmenc	77	610	399	184	27	7,922	115	224	253	-	35	-	627
37. Tarnóc	36	302	128	145	29	8,388	80	19	160	-	29	-	288
38. Tasolya	29	283	105	178	-	9,758	32	56	158	-	10	-	256
39. Tegenye	41	390	251	117	22	9,512	84	152	10	-	24	-	270
40. Vaján	61	479	20	429	30	7,852	41	18	533	-	38	-	630
41. Vajkóc	50	388	198	166	24	7,760	131	56	186	-	21	-	394
42. Veskóc	65	425	89	299	37	6,538	83	-	356	-	38	-	477
43. Viszoka	90	866	722	138	6	9,622	331	275	182	-	6	-	794
44. Zahár	69	642	316	311	15	9,304	85	211	305	-	15	-	616
Összesen	2591	21 589	11 882	8363	1344		6194	4804	9632	56	1332		22 018

DAS LEBEN DES LANDVOLKES IM STUHLBEZIRK NAGYKAPOS BEI DER ORDNUNG DES URBARIALSYSTEMS DURCH MARIA THERESIA

Die Studie beleuchtet auf der Grundlage der bei der Neuordnung des Urbarialsystems durch Maria Theresia ausgeschriebenen Aussagen der Bauern und der angefertigten Tabellen das Leben des urbarialen Dienstvolkes. Sie beschäftigt sich mit der natürlichen Umgebung, der Wirtschaft der Einwohner, mit der Tätigkeit des Pflügens, Säens und der Tierhaltung, dem Leben vom Wald, den sich für die Einwohner ergebenden Möglichkeiten zum Salztransport und anderen Arbeitsgelegenheiten.

Einen speziellen Gegenstand der Analyse bildet, daß es im Stuhlbezirk Nagykapos viele Angehörige des niederen Adels und Gebäude mit dem Charakter von Kurien gibt. Großgrundbesitzer oder Herrschaften sind in diesem Stuhlbezirk kaum zu finden. Eben deshalb ist – nach den Erinnerungen der Einheimischen – nie ein Urbarium angefertigt worden und den Herren und Zinsleuten wurde auch nicht nach einem *Contractus* gedient.

Ihrer Arbeit und ihrem Auskommen, wie auch ihrer Lebensweise drückten die Tradition und die natürliche Umgebung ihrer Stempel auf. Von 44 zum Stuhlbezirk gehörenden Ortschaften ist von 34 Ortschaften das schriftliche Material der Urbarialordnung vorhanden. 10 Ortschaften fehlen. Es kann jedoch gesagt werden, daß die natürlichen Kennzeichen und Gegebenheiten in diesen Dörfern den Menschen auch ähnliche Bräuche und Lebensweisen aufgezwungen hat.

Auffallend ist, daß sowohl die Ackerflächen, als auch die Wiesen ungeordnet, in kleinen Stücken verstreut vorzufinden sind. Ein Merkmal der Ortschaften sind die verhältnismäßig großen innerörtlichen Grundstücke, wo von den Einwohnern Obst, Kohl und andere Gartenpflanzen produziert worden sind.

Die Grundherren fordern keine geldlichen Leistungen, jedoch wird die Fron unbarmherzig eingetrieben. Es gibt Ortschaften, wo die Einwohner vom Tag des Heiligen Johannes bis zum Tag des Heiligen Michaels jeden Tag zur Fron gehen mußten, anderswo in einer Woche 3 Tage oder jede zweite Woche. Die wöchentlichen 2–3 Tage Fron werden auch im Winter von den Einwohnern verlangt. Neben der Fron wird Spinnen, zu Weihnachten werden Hennen oder Legehühner von den Fronbauern gefordert. In zwei Ortschaften müssen auch Osterlämmer abgeliefert werden.

Diese Art der Dienstleistungen konservierte die Struktur der Großfamilien. Gleichzeitig zwang sie die Fronbauernhaushalte dazu, Zugdienste bei ihren Mitbürgern zu leisten.

Es muß noch gesagt werden, daß die Fronbauern-Einwohnerschaft einen Bruchteil der Bevölkerung des Stuhlbezirks bildete. Nicht in die Zusammenschreibung kamen die Adligen, die Hausdiener, das Dorfdienstvolk, Glöckner, Flurwächter, Hirten und ein Teil der Bevölkerung, die über keinerlei Vermögen verfügten und sich als Bettler durchs Lebens schlagen oder nur fallweise Arbeiten ausführten, eventuell vom Sammeln oder Erbeuten lebten.

Péter Takács–István Udvari